

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2020

Kristýna Kaizrová

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra dějepisu a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

„Jeho sladkost“. Život pátera Josefa Cukra
„His Sweetness“. The life of pater Josef Cukr
Kristýna Kaizrová

Vedoucí práce: PhDr. Petr Koura Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice (B 7507)

Studijní obor: Dějepis se zaměřením na vzdělávání – Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

2020

Mé poděkování náleží v první řadě mému vedoucímu práce PhDr. Petrovi Kourovi, PhD., který mou práci odborně vedl a svými podněty ji posouval pokaždé o kus dál. Poté bych ráda poděkovala bratrům jezuitům, zvláště P. Petru Přádkovi SJ, P. Františku Hylmarovi SJ, P. Václavu Dlapkovi SJ, P. Pavlu Bačovi SJ a Václavu Novotnému, kteří mi vždy ochotně vyšli vstříc, umožnili mi neomezený vstup do svého archivu a byli mi nápomocni při hledání dalších pamětníků a kontaktů. Dále bych chtěla poděkovat všem pamětníkům, kteří se se mnou podělili o své zkušenosti s Josefem Cukrem, zvláště panu Ing. Karlu Voplakalovi CSc. Na závěr patří velké poděkování mé rodině, mým blízkým a přátelům za jejich trpělivost, ochotu a podanou ruku.

Odevzdáním této bakalářské práce na téma „*Jeho sladkost*“. *Život pátera Josefa Cukra* potvrzují, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzují, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 2020

ABSTRAKT

Práce se věnuje životu a odkazu jezuitského kněze pátera Josefa Cukra, který během druhé světové války i za vlády komunistické strany prošel vězením a nucenými pracemi. Cílem mé práce je zkompletovat život pátera Josefa Cukra a zasadit jej do širšího společensko-duchovního kontextu. Mezi hlavní zdroje patří Cukrova pozůstalost, uložená v archivu řádu Tovaryšstva Ježíšova a dále dochované archiválie týkající se hlavně období, kdy byl trestně stíhán. Mezi hlavní zdroje patří i filmový záznam rozhovoru s Josefem Cukrem, jehož stopáž odpovídá přibližně třem hodinám, a který mi dal k dispozici Ústav pro studium totalitních režimů. Kromě Cukrových vlastních vzpomínek pak budu pracovat se vzpomínkami pamětníků nejen z řad Cukrových jezuitských spolubratrů, ale i farníků, přátel a lidí, kteří se starají o jeho odkaz.

KLÍČOVÁ SLOVA

P. Josef Cukr SJ

Tovaryšstvo Ježíšovo (Jezuité)

Druhá světová válka (Protektorát)

Komunistický totalitní režim

Bohosudov

Velehrad

Ignaciánská spiritualita

Kněží a řeholníci pronásledování za nacismu i komunismu

Perzekuce církve

Terezín

Věznice: Mírov, Jáchymov, Leopoldov, Kartouzy

Věž smrti

ABSTRACT

The thesis is devoted to the life and legacy of Jesuit priest Josef Cukr, who during the Second World War and under the Communist Party underwent imprisonment and forced labor. The aim of my work is to complete the life of pater Josef Cukr and place it in a wider social-spiritual context. The main sources include Cukr's own estate, stored in the archives of the Order of the Society of Jesus, and further preserved archival documents relating mainly to the period when he was prosecuted. One of the main sources is a film recording of an interview with Josef Cukr, whose length corresponds to approximately three hours, and which was made available to me by the Institute for the Study of Totalitarian Regimes. In addition to Cukr's own memories, I will work with the memories of witnesses not only from the Jesuit confreres of Cukr, but also parishioners, friends and people who care about his legacy.

KEY WORDS

P. Josef Cukr

Society of Jesus (Jesuits)

World War II (Protectorate)

Communist totalitarian regime

Bohosudov

Velehrad

Ignacian spirituality

Priests and monks persecuted during Nazism and Communism

Persecution of the Church

Terezín

Prisons: Mírov, Jáchymov, Leopoldov, Kartouzy

The tower of death

1 OBSAH

2	ÚVOD	9
2.1	STRUKTURA TEXTU	10
2.2	ROZBOR PRAMENŮ	10
3	MLÁDÍ.....	13
4	BĚHEM VÁLKY A PO VÁLCE (1939–1948)	15
4.1	STUDIUM CATHOLICUM	15
4.2	ODBOJOVÁ ČINNOST A JEJÍ NÁSLEDKY	16
4.3	BOHOSUDOV	22
5	ZKRATKA SJ ZA JMÉNEM	24
5.1	SV. IGNÁC Z LOYOLY – ZAKLADATEL	24
5.2	ZÁKLAD IGNACIÁNSKÉ SPIRITUALITY	25
5.2.1	EXERCICIE – DUCHODNÍ CVIČENÍ.....	26
5.3	VSTUP DO ŘÁDU	27
5.4	JEZUITÉ V ČESKÝCH ZEMÍCH.....	27
5.4.1	JEZUITÉ NA VELEHRADĚ.....	28
6	JOSEF CUKR V LETECH 1950–1960	30
6.1	CENTRALIZAČNÍ A INTERNAČNÍ TÁBOR	32
6.2	PTP	32
6.3	PODEZŘELÝ A OBVINĚNÝ	33
6.3.1	UKÁZKA PROTOKOLU O VÝPOVĚDI.....	35
6.3.2	ROLAND SEIDL	40
6.4	ODSOUZENÝ.....	41
6.5	VEZNĚNÝ	43
6.5.1	JÁCHYMOV A VĚŽ SMRTI (1953–1956)	44
6.5.2	KARTOUZY VE VALDICÍCH (1956–1958)	45
6.5.3	LEOPOLDOV (1958–1960)	46
6.6	PASTORACE LAIKŮ VE VĚZNICÍCH	48
6.7	AMNESTIE (1960).....	49
7	DĚLNÍKEM (1960–1968).....	51
8	„ZNOVU“ KNĚZEM (I DĚLNÍKEM) V BOHOSUDOVĚ (1968–2001)	51
9	ZÁVĚR.....	57
10	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	60
10.1	INTERNETOVÉ ZDROJE	63
11	PŘÍLOHY	64

11.1	OTÁZKY NA PAMĚTNÍKY	64
11.2	PŘEHLED DŮLEŽITÝCH DAT V ŽIVOTĚ P. JOSEFA CUKRA.....	66

2 ÚVOD

Obsahem a ústředním tématem mé bakalářské práce je život „jeho sladkosti“¹ pátera Josefa Cukra, narozeného v roce 1917 v Boršicích, který v sedmnácti letech vstoupil do řádu Tovaryšstva Ježíšova. Jeho následující životní osudy byly ovšem dosti zkomplikovány druhou světovou válkou, během níž se podílel (podobně jako mnozí jeho spolubratři) na odbojové činnosti, za kterou byl sledován a následně uvězněn gestapem. Po válce odjel studovat do Velké Británie, nicméně byl svým řeholním provinciálem opět poslán zpět do vlasti – konkrétně na jezuitské gymnázium do Bohosudova – kde strávil (podle svých vlastních slov) největší a nejdůležitější část svého života. Nicméně po nástupu komunismu a jeho ideologických útoků proti církvi bylo gymnázium zavřeno a komunistická strana jeho budovu použila na internaci jezuitů a příslušníků dalších řeholních řádů. Josef Cukr byl obviněn a v padesátých letech odsouzen na jedenáct let vězení, ve kterém byl až do vyhlášení amnestie v šedesátých letech. Po propuštění z vězení neměl ovšem státní souhlas k vykonávání kněžské služby, a tak pobýval ve své rodné obci a pracoval jako dělník. Díky událostem pražského jara a uvolněným poměrům mohl získat státní souhlas a vrátit se do Bohosudova jako duchovní správce. Zde opravil jedenáct kostelů, po sametové revoluci v roce 1989 se zasloužil o znovuotevření gymnázia a až do velmi vysokého věku zde působil jako zástupce ředitele a vedoucí internátu. V roce 2001 z Bohosudova odešel na Velehrad, kde žil až do své smrti v roce 2014.

Chtěla bych se ve své práci věnovat jeho životním osudům se zvláštním důrazem na dobu, kdy byl pronásledován nacistickým i komunistickým režimem, a následně posledním rokům jeho života. Mým záměrem je konfrontovat Cukrovy vzpomínky z poměrně velkého množství rozhovorů a vzpomínek pamětníků s dochovanými archiváliemi a obojí zasadit do širšího kontextu doby. Zároveň chci konfrontovat i jednotlivé rozhovory mezi sebou v případě, že by se odpovědi lišily, nebo byly faktograficky chybné.

Josefa Cukra jsem si vybrala z několika důvodů.

Jednak mě zaujal jeho život, který dosud nebyl nikým zpracován, a možnost pracovat s pamětníky, neboť Josef Cukr má dodnes mnoho příznivců nejen mezi jezuitu. Zároveň mě zajímají církevní dějiny a životy konkrétních lidí, na kterých se nějak výrazněji projevila

¹ Jedná se o přezdívku Josefa Cukra, jejíž původ by měl sahat do období vojny v padesátých letech.

„doba, ve které žili“ a v neposlední řadě mohou čerpat z dosud nesestříhaných a nezpracovaných rozhovorů, které Josef Cukr poskytl Ústavu pro studium totalitních režimů.

Vedle životopisného pojednání jsem se ve své práci zvláště zaměřila na prvky ignaciánské spirituality v životě Josefa Cukra – nakolik je možné některé z nich vypožorovat. Důvodem tohoto zaměření je mé přesvědčení, že „návod na život“, jaký dává ignaciánská spiritualita, Josef Cukr plně přijal, považoval jej za dobrý „styl života“, ke kterému zval lidi kolem sebe, a tudíž jej nelze opomenout.

Chtěla jsem taky nalézt odpověď, nakolik v náročných společenských a historických událostech mohl zůstat Josef Cukr věrný své spiritualitě a nenechat svou zvolenou životní cestu okolnostmi deformovat.

Na závěr bych ráda ukázala na příkladu života Josefa Cukra, jestli duchovní život jedince (i skupiny) může být pro přínosný pro současnou společnost.

2.1 STRUKTURA TEXTU

Pro psaní textu jsem zvolila chronologický postup, který odpovídá záměru a účelu biografie, a horizontálně jsem jej rozčlenila na kapitoly a podkapitoly, jejíž obsah je zvolen z časového hlediska – podle jednotlivých časových období.

Biografická osa je v několika místech přerušena jinými paralelními exkurzy, ve kterých jsem se pokusila nastínit historicko-sociální kontext, a kde bylo dle mého názoru důležité, jsem udělala delší odbočku i hlouběji do minulosti – hlavně v kapitole „Zkratka SJ za jménem“. Zde jsem chtěla přiblížit, pro jakou spiritualitu a jaký způsob života se mladý Josef Cukr rozhodl, aby pak byly pochopitelnější hodnoty a životní postoje, které zaujímal a vyzařoval.

2.2 ROZBOR PRAMENŮ²

Značnou část primárních pramenů tvoří dokumenty osobní povahy, mezi kterými, co do množství, dominují rozhovory písemné (dochovány v Archivu Tovaryšstva Ježíšova) i ústní (natočeny Ústavem pro studium totalitních režimů).

Video záznam již zmíněného rozhovoru s páterem Josefem Cukrem byl natočen v roce 2012 na Velehradě, tedy dva roky před úmrtím otce Cukra, jeho stopáž odpovídá přibližně třem hodinám a Josef Cukr v něm vlastními slovy vypráví o svém životě. Rozhovor vedla

² Pořadí, v jakém jsou prameny uvedeny, je zvoleno z množstevního hlediska.

Stanislava Vodičková. Jedná se o velmi cenný pramen, který je dosud neupravený (nesestríhaný) a nezpracovaný, takže jej považují za velmi autentický.

Podobným materiálem je i jeden díl z projektu České televize *Neznámí hrdinové*, ve kterém je Josefu Cukrovi věnován jeden díl nesoucí název *Dělník slova i lopaty*.³

K dalším důležitým pramenům týkajícím se bezprostředně osoby Josefa Cukra patří dochované archiválie. Pracuji s prameny, které jsou uloženy v Archivu bezpečnostních složek, kde se nachází materiály hlavně o Cukrově vyšetřování v padesátých letech minulého století, v menším množství pak dokumenty o sledování jeho osoby v sedmdesátých a osmdesátých letech. Bohužel se v něm nenacházejí žádné dokumenty k Cukrově odbojové činnosti během druhé světové války.

Mám také k dispozici prameny z archivu Tovaryšstva Ježíšova u sv. Ignáce v Praze na Karlově náměstí, kde se nachází převážně ego-dokumenty jak úřední povahy (osobní doklady), tak z doby, kdy se rozhodl odejít do důchodu. Kromě rozhovorů a novinových výstřížků jsou v archivu uloženy úřední dokumenty, které zpětně potvrzují Cukrovo zapojení v protinacistickém i protikomunistickém odboji.

Dále jsem hledala archiválie v Národním archivu, Státním oblastním archivu v Litoměřicích, Moravském zemském archivu a na internetových vyhledávacích portálech Badatelna.eu a Vademecum.nacr.cz, avšak bez úspěchu.

Základní informace o Cukrově narození a rodičích jsem chtěla získat z matriky, která by měla být uložena v Moravském zemském archivu, bohužel hledání bylo neúspěšné. Mám ovšem k dispozici rodný a křestní list.

Dalšími prameny, které jsem se pokusila dohledat, byly obecní a farní kroniky, z nichž jsem čerpala pouze z kroniky města Boršic. Kroniky z Velehradu a Bohosudova jsem nestihla získat před vyhlášením nouzového stavu vládou České republiky v březnu 2020, nicméně jsem měla možnost sekundárně vycházet z publikace Františka Brázdila *Jezuité na Velehradě*, ve které se autor opakovaně a často na místní kroniku odkazuje, a z farní kroniky Bohosudova, odkud si sám Josef Cukr vypisoval (pro něj) důležité události a nyní jsou uloženy v Archivu Tovaryšstva Ježíšova. Až na výjimky, jakým byl například zápis o primici Josefa Cukra v kronice města Boršic, nebyly v dostupných pramenech důležité informace pro mou práci.

³ *Neznámí hrdinové*, Dělník slova i lopaty. TV, ČT1, 20. listopadu 2019. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10204458965-neznami-hrdinove/210452801390004/>

Jelikož od smrti Josefa Cukra uběhl jen poměrně krátký čas, využila jsem ve své práci metodu orální historie a zaměřila se na pamětníky. Josef Cukr má, nejen mezi jezuitu, velkou popularitu. Měla jsem možnost hovořit s některými Cukrovými spolubratry, například se současným provinciálem Tovaryšstva Ježíšova P. Petrem Přádkou SJ, dále jeho spolubratrem P. Václavem Dlapkou SJ, panem Ing. Karlem Voplakalem CSc., který je bývalým studentem bohosudovského gymnázia a blízkým přítelem Josefa Cukra a konzultovala jsem i s panem Milošem Doležalem, který s Josefem Cukrem opakovaně spolupracoval a taktéž patřil do jeho okruhu přátel.

Cílem orální historie bylo poznat a setkat se s pamětníky z různých časových období života pátera Josefa Cukra. Výhodou jsou různé zkušenosti a různé úhly pohledu, které mohou být pro mou práci obohacující, naopak nevýhodou je lidská zapomětlivost a možnost určité vnitřní interpretace nebo překrucování reality – vzpomínky jsou vždy subjektivním pramenem.

Kromě rozhovoru s otcem provinciálem Petrem Přádkou, při kterém došlo k osobnímu setkání, byly ostatní rozhovory provedeny formou e-mailové korespondence – za zdravotních důvodů a kvůli vyhlášení nouzového stavu v březnu 2020 vládou České republiky.

Mimo již zmíněné pamětníky jsem oslovila i další, kteří přišli do kontaktu s Josefem Cukrem na Velehradě i v Bohosudově, ovšem většinou na mou žádost o poskytnutí rozhovoru nereagovali, odmítli nebo nebyla časová kapacita ke spojení.

Doposud nebyla vydána žádná odborná biografie, která by se věnovala životu Josefa Cukra. Josef Cukr figuruje pouze v knize Miloše Doležala *Proti zlému krompáč a lopata*, kde je páterovi Cukrovi věnována jedna část se stejným názvem jako kniha a v knize Vojtěcha Vlčka *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, která je, stejně jako předchozí kniha, vedená formou rozhovoru.

Odborné knihy a články, ze kterých jsem ve své práci vycházela, sloužily jako podklady k obecnému politicko-historickému a společensko-historickému kontextu (nejen dvacátého století) a k jejich vyhledávání jsem využila webové stránky Národní knihovny v Praze, a její digitální knihovnu Kramerius, a bibliografickou databázi Historického ústavu AV ČR.

3 MLÁDÍ

Josef Cukr se narodil 2. ledna 1917 v Boršicích u Uherského Hradiště, do mlynářské rodiny, otci Leopoldovi, který byl „[...] mlynář v Sovíně u Boršic, narozen 12. listopadu 1881, syn Klimenta Zuckera, mlynáře z Kounovic a jeho manželky Malvíny Pippalové“,⁴ a matce Marii – „[...] narozena 21. prosince 1886, dcera Josefa Cigoše Podsedníka⁵ z Boršic a jeho manželky Cecilie Vávrové“.⁶ Na dětství vzpomíná jako na velmi šťastné období, kdy vyrůstal v okolí mlýna. Byl nejmladší z pěti sourozenců (tři chlapci a jedna dívka). „Žili jsme kus od vesnice, samostatný svět. Jeden pacholek u koní, jedna dívka u krav, druhá v kuchyni, obyčejně dva pomocníci ve mlýně, a to bylo vše. Čili parta nade všechno hledání.“⁷

Nejprve vychodil základní školu v Boršicích a nápad, že by měl pokračovat ve studiu, prosazovala hojně jeho sestra. Mladému Josefovi se původně studovat nechtělo a měl představu, že bude pracovat ve mlýně svého otce. Nakonec jej však sestra přesvědčila a v září roku 1928 nastupuje do primy jezuitského gymnázia na Velehradě, kde přes svou počáteční nevělu (se sestrou se domluvili, že když se mu do Vánoc nebude na škole líbit, může odejít) nakonec zůstal. Cukr vzpomíná,⁸ že poprvé o existenci Velehradu, který se pro něj stal důležitým životním místem, slyšel, když se jeho sestra připravovala na pohřeb Antonína Cyrila Stojana.⁹

Ačkoli se jednalo o školu spravovanou jezuitským řádem, nešlo o instituci, kde by automaticky každý z žáků nutně musel po absolvování školy rozšířit jezuitské řady. Avšak všichni rodiče při zápisu dítěte do školy museli podepsat, že pokud v sobě žák objeví povolání ke vstupu do jezuitského řádu (případně kněžství), nebudou mu bránit. Totéž podepsali i Josefovi rodiče v roce 1928, nicméně o existenci a podstatě jezuitského řádu se podle Cukrových vzpomínek dozvěděl až v tercii. Do ročníku, spolu s Josefem Cukrem, vstoupilo dalších 32 chlapců. „Kluk z venkova přišel do společnosti takových samých, nechci říct

⁴ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993 – 2014), rodný a křestní list (Geburts und Taufschein).

⁵ Podsedník (podsedeček) byl obyvatel vesnice, který nevlastnil pole, ale robotoval na cizím, často panském.

⁶ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rodný a křestní list (Geburts und Taufschein).

⁷ Miloš DOLEŽAL, *Proti zlému krompáč a lopata*, Kostelní Vydří 2006, s. 55.

⁸ Ústav pro studium totalitních režimů, Sběrka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem (dokumentace k rozhovoru s p. Josefem Cukrem), Velehrad 2012. Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

⁹ Antonína Cyrila Stojan (1851–1923), římskokatolický kněz, politik a arcibiskup olomoucký v letech 1921–1923. V současné době je po něm pojmenováno gymnázium na Velehradě.

vzdělaných, ale takových fajnových kluků,“¹⁰ vzpomíná později Josef Cukr na první dojmy ze své nové školy. Kromě velkého množství jazyků, které se mladý gymnazista Josef Cukr musel učit od svých učitelů, rád vzpomíná na své účinkování ve školním orchestru, ve kterém hrál hlavně na housle. Díky svému hudebnímu talentu si získal u svých učitelů oblibu.

„Musím říct, že se mi studium celkem zalíbilo a vytvořili jsme skvělou partu kluků. [...] K srdci nám přirostl náš profesor a prefekt P. Karel Ševela. Vyučoval nás, žil s námi, bydlel, byl nám vždycky k dispozici. Zkrátka byl jedním z nás.“¹¹

Po složení maturity v Kroměříži¹², jejíž úspěšné splnění Josef Cukr (s jistou dávkou humoru) připisuje jeho mimoškolní činnosti ve školním orchestru a jeho hudebnímu talentu, nastoupil spolu s některými spolužáky do jezuitského noviciátu v Benešově, z čehož byl podle něj nejeden jeho učitel překvapen. O rozlišování svého povolání příliš nemluvil a svou cestu ke kněžství nepovažoval za neobyčejnou a významnou. V knize Miloše Doležala *Proti zlému krompáč a lopata* se ke své cestě do jezuitského řádu vyjadřuje následovně: „Cesta do řádu? Jsou lidé, kteří z toho dělají velké tajemství, samá milost Boží a já nevím co ještě. Tak komplikované to nemám.“¹³ Mezi motivy, které byly nakonec pro jeho rozhodnutí vstoupit do Tovaryšstva Ježíšova důležité, patřil životní vzor učitelů (jezuitů), zvláště P. Ševely, a vliv misionářů působících v Africe, jejichž životní styl a poslání Josefa Cukra nadchlo natolik, že sám se chtěl stát misionářem. „Mojí touhou bylo jít rovněž do misii do Zambie.“¹⁴

Do noviciátu vstoupil roku 1936 a byl zde až do roku 1941.¹⁵ Další informace o čase a událostech v noviciátu nemáme.

¹⁰ Ústav pro studium totalitních režimů, Sběrka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem 01, Velehrad 2012. Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

¹¹ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 1. Rozhovor má písemnou podobu, nicméně je pravděpodobné, že se jedná o přepis původního ústního rozhovoru, který byl v písemné podobě dán Josefu Cukrovi k připomínkování, jak dosvědčují jeho ručně psané poznámky v textu. Není zde uvedeno jméno, kdo rozhovor vedl, ani datum, avšak zpětným hledáním se podařilo zjistit, že rozhovor vedl Vojtěch Vlček mezi lety 2005–2006 při příležitosti připravované knihy *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*. Při dalších citacích z tohoto rozhovoru proto bude zároveň uveden odkaz na zmíněnou knihu (kde bude potřeba).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 32. ISBN 80-7192-688-4.

¹² Jelikož velehradské gymnázium ještě nemělo tzv. „právo veřejnosti“, plnili studenti závěrečné zkoušky na gymnáziu v Praze-Bubenči a ze stejného důvodu museli poslední rok studia (oktávu) strávit na arcibiskupském gymnáziu v Kroměříži, kde i maturovali.

¹³ Miloš DOLEŽAL, *Proti zlému krompáč a lopata*, Kostelní Vydří 2006, s. 55.

¹⁴ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 2. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005–2006).

¹⁵ Pobyť v noviciátu: 14. srpen 1936–14. srpen 1938. Následovalo studium filozofie: 1938–1941.

4 BĚHEM VÁLKY A PO VÁLCE (1939–1948)

Po zdárném ukončení noviciátu zůstal v Benešově, kde studoval filozofii, poté byl jeden rok pomocným vychovatelem na Velehradě v římsko-katolickém internátě (1941–1942) a mezi lety 1942–1944 studoval teologii na Studium Catholicum v Praze (v té době nacházejícího se na Jungmannově náměstí).¹⁶ „*Studium bylo značně náročné – většina předmětů byla v latině, něco řecky a večer jsme hovořili německy.*“¹⁷

4.1 STUDIUM CATHOLICUM¹⁸

Jednalo se o vzdělávací ústav, který vznikl v roce 1936, jehož účelem bylo propojit katolickou nauku s ostatními vědními obory. Jeho činnost byla určena zároveň pro laiky (vysokoškoláky) i kněze a bohoslovce.

Povinná pro všechny posluchače byla teologie, dále se mohly studovat obory: filozofie, historie, právo, přírodní vědy, medicína, sociální vědy a umění. Veškeré zde zmíněné obory byly kladeny do kontextu katolické nauky. V medicíně se řešili například etické otázky, filozofie byla zaměřená na křesťanské směry, historie se věnovala dějinám katolické církve atp. Později se přidaly i praktičtější obory, mezi které patřila pedagogika a sociální praxe.

Studium Catholicum od roku 1939 zaujímalo místo pražské bohoslovecké fakulty, která byla ve zmíněném roce zavřena Němci.

Od roku 1937, kdy existenci Studia Catholica potvrdil pražský arcibiskup Karel Kašpar, byla činnost Studia svěřena Apoštolátu Třetího řádu sv. Františka.

Studium Catholicum bylo velmi otevřenou institucí, neboť byla určena věřícím i nevěřícím, a pokud se uchazeč zdál schopným, nemusel mít ani maturitu, která jinak byla podmínkou pro přijetí.

¹⁶ Po zavření vysokých škol nacisty v roce 1939 byl zavřen i kněžský seminář v Dejvicích a všichni se odsud přesunuli do Břežan.

¹⁷ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 2. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005-2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 33. ISBN 80-7192-688-4.

¹⁸ SADÍLEK, Jakub František. *Studium teologie v české františkánské provincii ve 20. st. (sonda do dějin české teologie)*. Praha, 2006. Diplomová práce. Karlova Univerzita v Praze, Katolická teologická fakulta.

4.2 ODBOJOVÁ ČINNOST A JEJÍ NÁSLEDKY

Gestapo se o jezuity začalo zajímat v době, kdy páter Alois Koláček¹⁹ přinesl novou encykliku papeže Pia XII.²⁰ *Saeculo exeunte*, kterou páter František Němec²¹ přeložil a Josef Cukr (spolu s dalšími) měl za úkol ji opisovat a šířit, za což byli následně zatčeni tři jezuité: A. Koláček, F. Němec a A. Kajpr.²² Josef Cukr ve své pozůstalosti zanechal i vlastnoruční pojednání o událostech během války, kde o distribuování encykliky krátce píše následující:

„Jako student na filozofickém institutu v Benešově jsem rozmnožil, hned po vydání papežské encykliky, po obsazení Polska, 300 exemplářů česky poslal do Prahy. Věc byla v Praze odhalena a byl jsem vyslýchán dva dny tábořským gestapem a teprve na záruku rektora ústavu jsem byl podmíněčně propuštěn.“²³

V rozhovoru, který otec Cukr poskytl Ústavu pro studium totalitních režimů, vzpomíná, že první výslechy nebyly nijak výrazně brutální. Navíc přiznává, že se snažil výslech zmařit svou hranou neznalostí němčiny, avšak po dvou dnech svou roli již neustál a „spustil se do nich německy.“²⁴

Další střet s gestapem však na sebe nedal dlouho čekat, když byl podezírán z přechovávání nehlášených osob při své vychovatelské činnosti na velehradském internátě. Při prohlídce se nepodařilo prokázat nic nelegálního, tudíž nedošlo k žádným důsledkům.

Josef Cukr také využil příležitosti, kdy se na Velehradě v roce 1942 konala pouť, při níž dělal průvodce po místních vykopávkách, a rozdával přítomným zakázanou brožuru o slovanském

¹⁹ Alois Koláček (1887–1970), katolický kněz, jezuita, zatčen gestapem v roce 1940 a vyslýchán v Petschkově paláci byl poslán do Dachau, odkud se o pět let později vrátil do Prahy. „Dne 13. dubna 1950 večer odešel na celonoční adoraci ke sv. Josefovi na Malé Straně. Po adoraci 14. dubna, kdy byla celá Praha vzrušena tím, co se událo v noci v tolika pražských klášterech, odešel k jednomu svému známému pražskému lékaři. Od něho se odstěhoval do Malešic, na svou zamilovanou pražskou periferii, později sídliště. Tam na Mládkově ulici v sousedství kostelíka žil až do své smrti v samotě, ale i v horlivé činnosti.“

PAVLÍK, Jan. *Vzpomínky na zemřelé jezuity, narozené v Čechách, na Moravě a v moravském Slezsku od roku 1814*. Vyd. 1. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2011. [cit. 2020-04-07]. Dostupné z:

<http://www.jesuit.cz/vzpominka.php?id=74>

²⁰ Vlastním jménem Eugenio Maria Giuseppe Giovanni Pacelli (1876–1958), papežem od roku 1939 až do své smrti v Castel Gandolfo.

²¹ František Němec (1907–1975), katolický kněz, jezuita, zatčen gestapem v roce 1941 a poslán do koncentračního tábora v Dachau, odkud se vrátil v roce 1945. O pět let později byl internován v Bohosudově, později v Oseku, a pracoval hlavně ve sklářských laboratořích.

²² Adolf Kajpr (1902–1959), katolický kněz, jezuita, během války byl zatčen a vězněn v Terezíně a v koncentračním táboře Dachau. Po válce se vrátil do komunity a pokračoval ve svém vzdělávání. Později byl pro svou kritiku komunistického režimu zatčen a odsouzen v monstrprocesu tzv. Machalka a spol. ke dvanácti letům těžkého žaláře. Zemřel na infarkt v roce 1959 ve věznici v Leopoldově.

²³ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), vlastní vzpomínky.

²⁴ Ústav pro studium totalitních režimů, Sbirka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem 01, Velehrad 2012. Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

osídlení na území Velehradu. I zde nedošlo k vyšetřování, neboť spis zapadl na místní četnické stanici.

Z Velehradu se opět vrátil do Prahy, kde pokračoval ve studiích.

Podle Cukrových vzpomínek byl mezi nimi nasazen agent, který je měl hlídat a případné incidenty okamžitě udávat.

„Po příchodu do Prahy v srpnu 1942 jsem se před kolegy netajil svým smýšlením, ba ve Studiu Catholicu jsem veřejně umlčel spolu-posluchače aktivistu. Když nás gestapo přestěhovalo z Ječné 2²⁵ do kláštera na Strahově, snažil jsem se s ostatními udržovat ducha odboje ve všech lidech, s nimiž jsme měli styk. Po vyzrazení naší skupiny (Bartoš a Bilík byli rodáci a příbuzní), byla na nás nejprve uvalena v červnu domácí vazba. Byli jsme po skupinách zatýkáni.“²⁶

Zároveň gestapo odhalilo způsob, jakým jezuité nabývají informace o lidech, které se chystají zatknout. Jezuitům se podařilo zjistit, že gestapo používá jeden byt v Praze, kde se scházejí k poradám týkajících se hlavně odhalování odbojových buněk. Byt pravděpodobně patřil do sítě tzv. konspiračních bytů, kde se členové gestapa scházeli se svými agenty.²⁷

Díky paní, která bydlela vedle zmíněného bytu užívaného gestapem a oddělovala je tenká stěna, mohla zmíněné schůzky odposlouchávat. Jezuita, který k ní pravidelně docházel, přebíral získané informace a dával je dál (ministrům Jaroslavu Krejčímu²⁸ a Adolfu Hrubému²⁹).³⁰ Jedinci, s nimiž mělo gestapo své záměry, pak mohli být včas varováni. Téměř rok se jezuitům odposlouchávání dařilo. *„Po necelém roce gestapo přišlo na naši stopu.*

²⁵ Adresa, na které sídlí pražská Rezidence Tovaryšstva Ježíšova při kostele sv. Ignáce na Karlově náměstí.

²⁶ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), vlastní vzpomínky.

²⁷ IBADATELNA. Konspirační byt. Ibadatelna.cz [online]. [cit. 2020-04-24]. Dostupné z:

<https://ibadatelna.cz/cs/konspira%C4%8Dn%C3%AD%20byt>

²⁸ Jaroslav Krejčí (1892–1956), ministr spravedlnosti (prosinec 1938–březen 1939) a následně i ministr spravedlnosti protektorátní vlády (březen 1939–květen 1945), od února 1940 do ledna 1942 se stal náměstkem předsedy vlády a pak předsedou vlády. Od ledna do května 1945 pak byl znovu místopředsedou vlády Richarda Bienerta. Po skončení druhé světové války byl zatčen a v soudním procesu odsouzen na dvacet pět let. Zemřel ve věznici v Leopoldově v roce 1956.

²⁹ Adolf Hrubý (1893–1951), politik, poslanec Národního shromáždění od roku 1935 za agrárníky, v roce 1939 jmenován prezidentem Emilem Háchou vedoucím Národního souručenství, ze kteréžto funkce byl odvolán v roce 1942 a dosazen do funkce ministra zemědělství a lesnictví. Po skončení druhé světové války byl zatčen pro loajalitu vůči okupantům a odsouzen k doživotnímu žaláři. Ve vězení v roce 1951 zemřel.

³⁰ Že by předávali informace zrovna Krejčímu a Hrubému je podle mého názoru nepravděpodobné. Jména ministrů zmínil Josef Cukr v rozhovoru s Milošem Doležalem pro Katolický týdeník z roku 2004, tudíž se nemůže jednat o informaci, kterou by si „vymysleli“ v rámci propagandy v době, kdy byl souzen v padesátých letech. Nepodařilo se mi nalézt žádný důkaz slov Josefa Cukra, že by zmínění ministři byli zapojeni do této odbojové činnosti. Možností zůstává, že se Josef Cukr spletl.

Sledovali hlavního aktéra, který chodil do toho bytu. Ještě na poslední chvíli stačil hodit klíč do záchodu. Nicméně nás k němu přiřadili za to, že jsme poslouchali Londýn. ³¹

Kde se zmíněný byt nacházel, jaký byl jeho přesný účel a kdo byl jezuita, který podle Cukrových slov paní navštěvoval, se mi nepodařilo zjistit. Zároveň jsem nenašla odpověď na otázku, proč právě Krejčímu a Hrubému předávali informace. Osobně se kloním k názoru, že by se mohlo jednat o omyl – o záměnu jmen – ze strany Josefa Cukra.

„Dne 22. července 1944 jsem byl zajištěn i já a odvezen do věznice na Pankráci a třikrát jsem byl vyslýchán skupinou gestapáků. ³²

Josef Cukr byl nejprve vyslýchán v Petschkově paláci, na což vzpomíná následovně: *„No a teď jsem přišel na řadu, a tak ten jeden dal mně facku, ale takovou tu gestapáckou, že jsem přeletěl přes ten její psací stůl (stůl od zapisovatelky – pozn. autorky) a udělal jsem na druhé straně kotrmelec. A potom to začalo. Jsem si říkal, budu počítat, kolik těch facek dostanu. Tak jsem dostal pět a víc už jsem nespočítal, protože to už prostě tekla krev a já byl roztrhaný jak pes.* ³³

Kromě ran od surového kopání a bití bylo otci Cukrovi vyšetřovatelem vyraženo několik zubů.

Následně byl převezen do Pankrácké věznice, kde jej opakovaně zavírali do temnice, což podle něj nebylo nějak významné, ani hrozné. *„A to je něco zvláštního? Já jsem z venkova,* ³⁴ byla Cukrova odpověď na otázku ohledně zážitku s temnicí. Účelem výslechů bylo získat z něj přiznání, že poslouchal nelegální rozhlasové stanice. Josef Cukr se ovšem nepřiznal.

„Byl jsem bit a kopán, že se spoluvězni na Pankráci hrozili, jak jsem byl zřízen, ale podařilo se mi nic nevyzradit. Proto jsem byl ihned 1. srpna odeslán do Malé pevnosti v Terezíně, kde jsem byl do 28. února 1945. Tam jsem prožil paratyfus na 4. dvoře a prošel jsem všechna komanda. ³⁵

³¹ *Katolický týdeník*. Praha: Katolický týdeník, 2004, roč. 1, č. 51–52. (Rozhovor vedl Miloš Doležal.)

³² Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), vlastní vzpomínky.

³³ Ústav pro studium totalitních režimů, Sběrka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem 01, Velehrad 2012 Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), vlastní vzpomínky.

V archivu Památníku Terezín se o Josefu Cukrovi nachází pouze informace, které potvrzují Cukrovy vzpomínky, že byl do terezínské věznice předán 1. srpna 1944 z Pankráce a 28. února 1945 odvezen.³⁶

O Terezínu se vyjádřil následovně: „*Ta hrůza se nedá popsat. [...] Terezín to byl neustálý a nesmírný hlad. Ráno jsme dostali neslazenou kávu z žaludů a jeden suchý krajíc chleba, a to bylo na celý den všechno. Večer jsme obdrželi polívku tzn. brambor vařený ve vodě nebo jenom voda z kopřiv. Dřeli jsme dvanáct hodin denně. Na Richardu³⁷ pod zemí jsme kopali tunely a rozšiřovali štoly pro dílny, kde se měly vyrábět Hitlerovy tajné zbraně V2.*“³⁸

Sadistické chování esesmanů nebylo výjimkou. Josef Cukr popisuje, že několikrát byl svědkem události, kdy esesman zastřelil na místě staršího vězně, který už nezvládal pracovat. Hrubé zacházení pocítil i sám na sobě. „*Jako kněžími a bohoslovci námi obzvláště pohrdali a vysmívali se nám. Několikrát na mě esesák řval: ‚Du JUDE.‘ Jednou, když jsem se vrátil z práce a podával jsem hlášení o naší skupině, vytáhl si mě esesák stranou. Donutil mě, abych vzal do ruky hrnec, sňal z ramene pušku a musel jsem před ním pochodovat. Dohnal mě až na popraviště. Umíral jsem strachy a čekal jsem kulku do týla. K mému úžasu mi esesák přikázal, abych zašel do nějakých dveří a nakrmil tam slepice.*“³⁹

V terezínské „Malé pevnosti“ se nacházelo spolu s ním dvacet osm bratrů jezuitů, kteří byli rozděleni do různých oddělení, aby nemohlo dojít ke styku.

Udržovat kontakty s rodinou vězni směli v intervalu jednou za měsíc, ovšem museli do dopisů psát, že se mají dobře. Stejně tak jednou měsíčně mohli dostat z domova balík s jídlem nebo oblečením, avšak ty většinou přicházeli vězňům již vykradené.

Všudypřítomná hrůza a násilí ve věznici měla i vnitřní (nejen vnější) důsledky. V rozhovoru s Milošem Doležalem z roku 2004 Josef Cukr na otázku: „*A jak všechny tyto zkušenosti zacloumaly s vaší vírou?*“ odpovídá: „*Tam člověk viděl, že nic neznamená, že je jen*

³⁶ PAMÁTNÍK TEREZÍN. Josef Cukr. Pamatnik-terezin.cz [online]. [cit. 2020-04-24]. Dostupné z:

<https://www.pamatnik-terezin.cz/vezen/mp-cukr-josef>

³⁷ Richard, nebo také B5-Richard, je označení pro podzemní továrnu, která byla vybudována nacisty během druhé světové války jako místo pro výrobu zbraní na místě bývalých tří vápencových dolů nacházejících se nedaleko Litoměřic.

³⁸ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 2. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005–2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 35. ISBN 80-7192-688-4.

³⁹ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 2. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005–2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 36. ISBN 80-7192-688-4.

hromádka kostí. Jaképak zacloumání? Stejně všichni zemřeme, nic jsme si nepřinesli, nic si neodneseme...“⁴⁰

Pobyt v Terezíně značně ovlivnil jeho zdravotní stav. Kromě hladu a poranění páteře, které mu způsobil jeden z místních dozorců, se v listopadu 1944 nakazil paratyfem⁴¹, který ve věznici vypukl.

Otec Cukr měl po určitou dobu na starost rozdávání jídla,⁴² což obnášelo i povinnost každé ráno a po práci hlásit počet lidí na cimře. „Ty (počty – pozn. autorky) se pořád měnily, protože za noc tu umíralo kvůli dehydrataci při tyfové epidemii 6–8 lidí. Nejvíce umírali ti nově příchozí. Ráno jsme museli mrtvé vynést ven, zabalit do prostěradla a odvést na káře ke spálení.“⁴³ Ovšem v době, kdy se mezi vězni rozšířil skvrnitý tyfus, byl Josef Cukr znovu na Pankráci, kde s ním (i s dalšími dvaceti osmi spolubratry) proběhl soud (28. února 1945).

„Při soudu 28. února 1945 jsem dostal pokyn od kolegů, abych se přiznal, že jsem o zprávách věděl, abych nebyl poslán zpět do Terezína. Tak jsem byl odsouzen na patnáct⁴⁴ měsíců. Po soudu jsem byl ve věznici na Pankráci, ale pro tělesnou slabost jsem nebyl odeslán do Bernau s ostatními.“⁴⁵

Zdravotně neschopným ho prohlásil vězeňský doktor, který mu naprosto jistě svým rozhodnutím zachránil život.

V usnesení odpovídající na žádost Josefa Cukra z roku 1946 o prohlášení rozsudku z roku 1945 za nicotný, a tak obnovit svou osobní „beztrestnost“, je uvedeno, že byl v roce 1945 odsouzen „pouze“ za rozšiřování zpráv cizího rozhlasu.

⁴⁰ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), výstřížek z *Katolického týdeníku*. Praha: Katolický týdeník, 2004, č. 51–52. (Rozhovor vedl Miloš Doležal.)

⁴¹ Jedná se o jiný typ nemoci, než jakým je známý skvrnitý tyfus, který se v Terezíně rozšířil až v době, kdy byl Josef Cukr již na Pankráci. Břišní tyfus přenáší bakterie salmonely typhi a salmonely paratyphi (odtud paratyfus), které se od sebe navzájem liší hlavně příznaky a průběhem nemoci (paratyphi způsobuje mírnější formu onemocnění). Břišní tyfus se navíc liší i faktem, že se přenáší přímo z člověka na člověka. Skvrnitý tyfus způsobuje úplně jiná bakterie, která se jmenuje rickettsia prowazekii (popsal ji prof. Prowazek, český rodák) a navíc se liší i způsob přenosu, neboť skvrnitý tyfus rozšiřuje veš šatní.

Mezi příznaky paratyfu patří vysoké horečky, bolest hlavy a obtíže trávicího traktu.

⁴² Tzv. Zimmerdienst.

⁴³ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 2. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005–2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 36. ISBN 80-7192-688-4.

⁴⁴ Ve vlastním životopise, který je součástí vyšetřovacího spisu z roku 1952 nacházejícím se v Archivu bezpečnostních složek, píše osmnáct měsíců, nicméně v kopii usnesení z roku 1946, které Josef Cukr získal v roce 1999, a které se nyní nachází v archivu Tovaryšstva Ježíšova, je uvedeno patnáct měsíců. Usnesení se týkalo Cukrovy žádosti o zrušení rozsudku z roku 1945. Jeho žádosti bylo vyhověno a rozsudek byl prohlášen za nicotný.

⁴⁵ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), vlastní vzpomínky.

Josef Cukr poté spolu s ostatními vězni pracovali v Praze hlavně na opravách budov po bombardování. „*Lidé nám nenápadně přilepšovali, pašovali nám jídlo. Náš bachař – Rakušák ze Sudet – se k nám choval už celkem slušně. Když už v poslední den nebylo co jíst, dovolil mě dokonce, abych si od práce odskočil ke kapucínům do kláštera na Hradčanech, kteří nám dali dva bochníky chleba a vánočku. Když jsem zjistil, že mluví česky, rozdělil jsem se s ním i o jídlo.*“⁴⁶

„*Po propuštění dne 4. května⁴⁷ jsem se vrátil na Ječnou 2 a adaptoval jsem bydlení pro vracející se kolegy, kteří si přinesli tyfus. Byl jsem jeden z prvních, kdo budoval barikádu na Ječné – Karlovo náměstí, kde jsem s ostatními střídavě hlídkoval.*“⁴⁸

Po skončení války mohl otec Cukr spolu s dalšími jezuiti odejít na studia do Velké Británie na Heythrop College,⁴⁹ kde dokončil studium teologie a odkud toužil odcestovat na zahraniční misie. V září 1946 jej biskup z Cambridge vysvětil na kněze (primici měl v roce 1947 v rodných Boršicích). V zápisu obecní kroniky se o primici píše následující: „*V sobotu 2. srpna přijel do svého rodiště Josef Cukr z č. 450, aby 3. srpna sloužil svou primiční mši svatou. To byly poslední primice v Boršicích až do roku 2002.*“⁵⁰

Jeho sen o misiích se neuskutečnil, neboť dle provinciálova rozhodnutí se musel vrátit do Čech, konkrétně do kláštera v Bohosudově, kde byl určen jako hospodář. Do Bohosudova přijel hned v srpnu roku 1947 a funkci hospodáře plnil do srpna 1949, kdy byl poslán na Hostýn na tzv. třetí probaci (tedy dokončení řádových studií).

⁴⁶ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 4. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005-2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 37-38. ISBN 80-7192-688-4.

⁴⁷ Zde se dochované dokumenty liší. Ve vlastních vzpomínkách, ze kterých je následující citace, se uvádí datum 4. května, ovšem v oficiálním potvrzení Tovaryšstva Ježíšova, které stanovuje Josefa Cukra svým zaměstnancem, je datum propuštění stanoveno na 7. května 1945. V knize Vojtěcha Vlčka *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel* Josef Cukr říká, že byl propuštěn 5. května hned mezi prvními (neboť jeho jméno je na začátku abecedy), což je nejpravděpodobnější verze.

⁴⁸ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), vlastní vzpomínky.

⁴⁹ Od listopadu 1945 do července 1947.

⁵⁰ Obecní kronika města Boršic 1941–1950, [cit. 2020-04-24]. Dostupné z: <http://www.borsice.cz/o-obci/historie/kronika-obce-borsice/kronika-1941-1950/>

4.3 BOHOSUDOV

Jezuitský klášter v Bohosudově vznikl na místním poutním místě⁵¹ v roce 1667 a poměrně rychle se rozrůstal. V období druhé světové války se poutní místo nacházelo na území Říšské župy Sudety a patřilo k jednomu z prvních poutních míst, které bylo v roce 1939 zavřeno – sloužilo nejprve účelům německého Wehrmachtu a po pádu německé Třetí říše využívala prostory Rudá armáda jako lazaret – čímž došlo k postupné devastaci místa. Po válce (konkrétně 2. září 1947) zde arcibiskup Beran sloužil Veni Sancte, čímž otevřel chlapecké gymnázium,⁵² které začali spravovat jezuité společně s jezuitskou kolejí. Josef Cukr zde pracoval jako hospodář, tudíž zajišťoval hmotné potřeby koleje a gymnázia (později vzpomíná, že hlavní náplní jeho činnosti bylo shánění jídla a zpočátku stěhování nábytku). Na činnost otce Cukra po válce v Bohosudově vzpomíná Ing. Karel Voplakal, jeden z žáků bohosudovského gymnázia, takto: *Po válce bylo nutno provést v krátké době mnoho oprav a úprav a bylo nezbytné opatřit všeho potřebné pro studenty i pedagogický sbor a provoz celého zařízení a otec Cukr byl tím, kdo se o všechno s neuvěřitelnou energií v krátké době postaral.*⁵³ Otec Cukr si proto vysloužil další přezdívku „Pater Zakladatel“. *„Představení Tovaryšstva Ježíšova dobře zvolili právě pátera Zakladatele, který v šibeničním termínu, bez ohledu na vypětí, únavu – zvládl nemožné. [...] páter Zakladatel obdržel nový a náročný úkol. Zajišťoval vše, od shánění peněz, potravin, údržby a obnovy budov až po praní prádla a styk se vznikajícími místními úřady. Vše probíhalo, jak výuka ve škole, či pobyt v konviktu, pro nás téměř normálně až do roku 1949, kde pomalu začala stahovat černá mračna nad osudem školy i konviktu.“*⁵⁴

V roce 1948 bylo gymnázium v Bohosudově zestátněno. V praxi se zestátnění projevilo dosazením nového vedení školy (na jaře roku 1948), které převzalo nad celou činností gymnázia kontrolu. Ještě před ukončením školního roku 1948/49 se museli studenti nižšího

⁵¹ Podnětem k jeho vybudování dala malá soška Piety, kterou podle pověsti přinesli Němečtí rytíři Sestrám Božího Hrobu ve 14. století. Později sestry vlivem událostí během husitských válek utekly ze Světce (zničeno husity r. 1425) do Krupky, kde sošku ukryli do dutiny vykotlané lípy a později ji umístili do dřevěné kaple, kterou pro ni zbudovali. Na konci 15. století se dřevěná kaple přestavěla na kamennou a stala se presbytářem nového gotického kostela vybudovaného hrabětem Albrechtem z Kolovrat roku 1507.

Roku 1587 Vilém z Lobkovic nechá kostel oběhnat zdí se sedmi výklenky – kaplemi – odpovídajícím sedmi ranám P. Marie. Označení Maria-Schein, které poutní místo nese, se poprvé objevilo v darovací listině v 17. století a na počátku 18. století získává kostel přestavbou svou barokní podobu.

BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, 4. svazek, Řeholní klerikové (jezuité)*. 1. vyd. Praha: Libri, 2012. s. 296–303.

⁵² Gymnázium tehdy mělo šest tříd.

⁵³ Ing. Karel Voplakal, CSc. (1936). Blízký přítel a bývalý student Josefa Cukra. Praha 13. 3. 2020 (rozhovor pomocí e-mailové korespondence).

⁵⁴ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), Bohosudov – Pater Zakladatel.

gymnázia vrátit do svých domovských základních škol a dokončit ročník, zatímco studenti vyššího gymnázia směli pokračovat. Po prázdninách se všichni studenti narození po roce 1935 směli vrátit do Bohosudova, nicméně už se nejednalo o biskupské gymnázium.

Slovy Josefa Cukra: „*Soudruzi postupně omezovali naši činnost. Nejdřív nás navštívila delegace z kraje v čele se soudruhem ředitelem školství, samozřejmě komunistou, a odhlasovali si zrušení tří tříd našeho gymnázia. Kluky do tercie jsme museli poslat domů. Po naší intervenci byl tento zákrok ministra A. Čepičky⁵⁵ odvolán, takže se zase mohli vrátit. Omezovali nás ale dál, např. nám zrušili oktávu, krátili přiděly jídla pro naše studenty. Po výchově chlapců jsem dostal na starost hospodářské a administrativní věci. Protože nebyla jiná šance na přežití, udělali jsme na zdejší komunisty boudu – založili závodní organizaci ROH. Měla pouze dva členy: já jsem se stal předsedou a jeden bratr mým zástupcem. Na tuto „závodní organizaci“ jsme pak mohli bez problémů odebírat potraviny pro naše kluky.*“⁵⁶

V roce 1949 se StB pokusila o provokaci na Josefa Cukra s cílem jej zatknout. „*O prázdninách v roce 1949 ke mně přišel jeden bývalý student z Velehradu a žádal mě, abych ho krátce zaměstnal. Vyšel jsem mu vstříc, i když jsem viděl, že se mu moc pracovat nechce. Mezi řečí si stěžoval, že mu hrozí z politických důvodů soud. Také mě žádal o nějakou duchovní četbu, tak jsem mu dal encykliky. Potom bez rozloučení najednou zmizel.*“⁵⁷

Provokace pokračovala, když později, asi měsíc po chlapcově odchodu, přijel do Bohosudova člověk prohlašující o sobě, že spolupracuje se zahraniční výzvědnou službou a je ze Západu. „*Vyřizoval mi pozdrav od onoho chlapce z Velehradu – údajně byl odsouzen, ale podařilo se mu uprchnout za hranice. Dokonce mi přinesl materiály, jež jsem onomu mladíkovi předtím zapůjčil. Aby zdůraznil svou hodnověrnost, mermomocí přede mnou ukazoval pistoli a chtěl mi ji vnutit. Bylo mi jasné, že je to provokatér, a proto jsem hned po jeho odchodu zavolal na policii.*“⁵⁸

⁵⁵ Alexej Čepička (1910–1990), mezi lety 1948–1960 ve funkci ministra spravedlnosti, od roku 1950 ministr národní obrany.

⁵⁶ VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 39. ISBN 80-7192-688-4.

⁵⁷ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 5. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005-2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 40. ISBN 80-7192-688-4.

⁵⁸ Tamtéž.

5 ZKRATKA SJ ZA JMÉNEM⁵⁹

Nyní bych ráda na chvíli odbočila k samotnému historickému a spirituálnímu základu Tovaryšstva Ježíšova, jehož identitu Josef Cukr přijal a ztotožnil se s ní.

5.1 SV. IGNÁC Z LOYOLY – ZAKLADATEL

Vznik řádu Tovaryšstva Ježíšova je neodmyslitelně spojen s postavou baskického šlechtice Ignáce z Loyoly (Inigo Lopéz de Loyola 1491–1556), který chtěl původně svůj život postavit na vojenské kariéře, nicméně zranění způsobené při bránění pevnosti v Pamplone proti Francouzům v roce 1521 a jeho dlouhodobé upoutání na lůžko⁶⁰ ho přivedlo k poznání podstaty křesťanství objevenou v životopisech svatých, pro kterou se nadchl po zbytek svého života. Mohli bychom říci, že prožil určitou „osobní konverzi“, neboť i předtím byl křesťanem, nicméně teprve „díky svému zranění“ přijal způsob života podle Evangelia. Po svém uzdravení se rozhodl putovat do Jeruzaléma. Nejprve zamířil do Barcelony, odkud měly vyplout lodě do Svaté země, a cestou se zastavil v mariánské svatyni na hoře Monteserrat, kde vykonal generální zpověď a našel své povolání jako „voják Kristův a rytíř Mariin“. Následně strávil jedenáct měsíců v Manrese, kde měl jedno ze svých vidění, a napsal zde slavné Exercicie – Duchovní cvičení. Následkem svého povolání Ignác trávil mnoho hodin denně v modlitbě, vyučování katechismu a věnoval se apoštolské činnosti hlavně mezi obyčejnými lidmi. Kvůli svým aktivitám se o něj několikrát zajímala inkvizice, avšak nikdy nebyl obviněn z ničeho nepatřičného, jen když se k němu přidávali podobně smýšlející muži, kteří začali žít po jeho vzoru, jim bylo inkvizicí určeno, aby nosili jiné oblečení, čímž dali jasně najevo, že

⁵⁹ Pokud není uvedeno jinak, v celé páté kapitole jsem vycházela z následující odborné literatury: BRÁZDIL, František. *Jezuité na Velehradě: příchod Tovaryšstva Ježíšova na Velehrad a jeho působení do druhé světové války: (historickoprávní pojednání)*. 1. vyd. Svitavy: Trinitas, 2005. s. 149. ISBN 80-86885-01-1. BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích: Řeholní klerikové (jezuité)*. III. díl/4. svazek. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-443-2. ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. Vyd. 2. Praha: Hart, 2002. 264 s. ISBN 80-86529-30-4. IGNÁC Z LOYOLY. *Duchovní cvičení*. Překlad Robert Kunert. 2., rev. vyd., (V nakl. Refugium 1.). Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002. 141 s. Societas; 10. ISBN 80-86045-85-4. KYRALOVÁ, Marie a IGNÁC Z LOYOLY. *Ignác z Loyoly*. Překlad Věra Čápková. 1. vydání. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1992. 149 stran. ISBN 80-7113-061-3. MARTIN, James. *Jezuitský návod (téměř) na všechno*. Překlad Františka Böhmová. V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2018. 414 stran. ISBN 978-80-7195-922-9.

⁶⁰ Při bitvě byl zasažen dělovou koulí do nohy. Zraněného se ho nejprve ujali Francouzi, kteří mu poskytli základní zdravotní péči, bez níž by jistě zemřel. Nicméně i po svém návratu na rodné sídlo se dlouhodobě léčil – po čase se ukázalo, že mu zraněná noha špatně srostla, proto mu musela být kost zlomena ještě jednou. Do konce svého života kulhal a z nohy mu trčela část kosti, kterou si z „estetických“ důvodů nechal upilovat. Obecně byla pro sv. Ignáce jeho estetická krása důležitá, nicméně po své vnitřní konverzi a rozhodnutí pro chudobu a askezi se rozhodl pro radikální změnu svého sklonu přílišné péče o své tělo, což mu později přineslo další značné zdravotní problémy, po kterých svůj přílišný asketický přístup opět zmírnil.

nejsou kněžími. Následně se rozhodl pro studia v Barceloně, i přesto trávil mnoho času pastorací. Poté odešel na studia do Paříže, kde postupně získal titul bakaláře a magistra, nicméně jeho život v Paříži byl lemován studijními, a hlavně finančními problémy, kvůli kterým musel i žebrot. Pobyt v Paříži je ovšem velmi podstatný pro vznik Tovaryšstva Ježíšova, protože právě zde na koleji sv. Barbory se setkal se svými devíti přáteli,⁶¹ kteří se postupně stali oporami budoucího řádu. Domluvili se na společné pouti do Svaté země, a pokud z nějakého důvodu nebudou moci odcestovat, dají se plně do služeb papeži. O rok později se podle dohody sešli v Benátkách, ale kvůli válkám loď do Svaté země nevyplula, proto jejich další cesta vedla za papežem, který jim dal potvrzení, že mohou být kdykoli a kýmkoli vysvěceni na kněze (sv. Ignác a jeho přátelé byli následně vysvěceni v Benátkách). Postupně společně dospěli k rozhodnutí vytvořit svůj vlastní řád. Hlavním důvodem bylo udržet při životě jejich dílo – myšleno jejich styl života – viz níže. Papež Pavel III.⁶² byl k jejich úmyslu nakloněn, ovšem po nástupu nového papeže Pavla IV.⁶³ na Petrův stolec měl sv. Ignác obavu o budoucnost jezuitů, jelikož měli mezi sebou osobní spory. Jeho obavy se však nestaly reálnými, naopak ihned po vzniku Tovaryšstva Ježíšova se nově vzniklý řád velmi rychle rozrůstá i mimo Itálii, např. v Portugalsku, Německu, Španělsku, Irsku, a i v Praze⁶⁴; a jezuitští misionáři putují i mimo Evropu. Ignác z Loyoly zemřel 31. července 1556.

5.2 ZÁKLAD IGNACIÁNSKÉ SPIRITUALITY

Je nutné začít od samotného významu původního názvu Tovaryšstva Ježíšova – *Compagnia di Gesù* – (lat. *Societas Iesu*), které v sobě ukrývá „vojenský podtón“⁶⁵ a pochází z doby, kdy se takto označovala skupina asi deseti přátel kolem sv. Ignáce na studiích v Paříži. *„Když byli tázáni, kdo jsou, odpovídali: Jsme ‚Ježíšova společnost‘ (compagnia de Jesus). Byli totiž přesvědčeni, že jejich pravým představeným je sám Ježíš, který si k sobě přitáhl malý okruh společníků (compagnia).“*⁶⁶ Životní cestou muže, který si zvolil do určité míry „vojenskou“ jezuitskou cestu, znamená být „pro všechny vším“, tudíž existovat kdekoli, kdykoli,

⁶¹ Nejslavnějšími a nejdůležitějšími z nich jsou Petr Faber (Faver), František Xavier, Diego Laínez z Almazán, Nicolás Alonso z Bobadilly a Alfonso Salmerón z Toleda.

⁶² Vlastním jménem Alessandro Farnese (1468–1549), papežem od roku 1534.

⁶³ Vlastním jménem Giovanni Pietro Carafa, papežem v období 1555–1559.

⁶⁴ V roce 1556 zde založil Petr Canisius (provinciál hornoněmecké provincie) první jezuitskou kolej.

⁶⁵ Název spolu s dalšími prvky, například hesly řádu, které jen doplňují zkušenost sv. Ignáce být „Vojákem Kristovým a rytířem Mariiným“.

⁶⁶ JESUIT. Charakteristika řádu. Jesuit.cz [online]. [cit. 2020-03-14]. Dostupné z: <http://www.jesuit.cz/charakteristika.php>

v jakékoli situaci a vše činit k „větší slávě Boží“⁶⁷. Být jezuitou se v tomto nemálo podobá vojenskému způsobu života – jít kamkoli, kam budu poslán. Jednoduše řečeno být jezuitou znamená žít své povolání, žít pro Krista, kdykoli, kdekoli, svědčit svým životem o Kristu, modlit se za lidi, kteří jsou kolem, nezávisle na prostoru, situaci nebo době, v níž se člověk nachází, a zvát k tomuto způsobu života modlitby a služby i ostatní. Vše dokládá a shrnuje následující úryvek z Konstitucí Tovaryšstva Ježíšova: „*Cílem Tovaryšstva Ježíšova je nejen z Boží milosti hledat spásu a dokonalost vlastní duše, nýbrž stejně vážně usilovat o spásu a zdokonalení bližních. Proto jeho členové mají být ochotni jít kamkoli a prožít život kdekoli na světě, kde bude naděje na větší službu Bohu a větší pomoc duším.*“⁶⁸ Hlavním a nejdůležitějším prostředkem, jak zmíněného docílit, jsou exercicie (duchovní cvičení) a hluboký vztah jezuitů ke vzdělání a následnému vzdělávání.

5.2.1 EXERCICIE – DUCHODNÍ CVIČENÍ

Duchovní cvičení (Exercicie) označují příručku k modlitbě – napsanou sv. Ignácem a vydanou v roce 1548. Spolu s Konstitucí tvoří Duchovní cvičení základ jezuitského řádu jak z pohledu jeho praktického fungování, tak spirituality. Jak už sám název napovídá sv. Ignác vnímal lidský život jako neustálý boj – v duchovním životě boj s pokušením – a stejně jako se člověk cvičí tělesně, aby byl silnější, platí totéž i v duchovní oblasti. Exercicie v podstatě mají cvičit jedince v boji se zlem. Zároveň mají duchovní cvičení nabízet věřícímu možnost vlastní duchovní formace a vnitřního růstu.

Cvičení jsou rozdělena na čtyři týdny (části), ve kterých má člověk postupně meditovat nad Ježíšovým životem a sám nad sebou.

První týden se věnuje poznání svých hříchů, druhý týden rozjímání nad evangelijními událostmi od Ježíšova narození do Květné neděle (čili do Ježíšova vjezdu do Jeruzaléma), obsahem třetího týdne je soustředění se na Ježíšovo utrpení a ve čtvrtém týdnu je rozjímání zaměřeno na Ježíšovo vzkříšení a nanebevstoupení.

Každý týden je zároveň rozdělen do několika dnů s jednotlivými pokyny.

Důležitou součástí exercicií je doprovázející, jehož úloha je nezastupitelná. Jeho hlavním úkolem je doprovázet (jak už název napovídá) jedince formací duchovních cvičení, což v praxi znamená naslouchat, bránit mu přílišné horlivosti, být oporou a pomocí.

⁶⁷ Řádové heslo: „Omnia ad maiorem Dei gloriam“ (Všecko k větší cti a slávě Boží“).

⁶⁸ Konstituce, *Examen, Societatis Iesu Constitutiones et EpitomeInstituti*, hl. I., č. 2, str. 20.

„Když jezuité mluví o exerciciích, často mají na mysli specifický způsob modlitby, který Ignác hojně doporučuje: zapojit svou představivost jako pomocný prostředek při modlitbě. Člověk si představuje sebe sama uprostřed konkrétních příběhů z Písma svatého. Duchovní cvičení tak nejsou jen programem modlitby; ztělesňují zároveň i způsob modlitby. A také určitý pohled na svět.“⁶⁹

5.3 VSTUP DO ŘÁDU

Každý muž, který v sobě rozliší touhu (povolání) do jezuitského řádu vstoupit, musí podle pravidel Tovaryšstva nejprve podat žádost, je-li přijata kladně, následují dva roky noviciátu (teologický asketický kurz), ve kterém novic poznává sám sebe a má možnost své rozhodnutí zvážit. Zároveň i ze strany Tovaryšstva je „testován“, zda je schopen dostát nároky, které život v komunitě vyžaduje. V případě, že noviciát řádně proběhne, skládají se hned věčné sliby (tzv. jednoduché sliby, protože jsou neverejné). Pokud se, nyní již bratr jezuita, rozhodne pro kněžství (což nemusí), následuje období formace, jehož náplní je hlavně studium – nejprve filozofie, které trvá dva (příp. tři) roky, poté je tzv. magisterka, ve které se jedinec vrací zpátky do komunity na nějaký čas, aby s ní neztratil kontakt, a posledním bodem je studium teologie, které bývá většinou v zahraničí. Následuje kněžské svěcení a třetí probace, které se někdy říká třetí rok noviciátu, a která představuje pastoračně-duchovní přípravu na slavné sliby (již veřejné).

5.4 JEZUITÉ V ČESKÝCH ZEMÍCH

V roce 1556 byla Petrem Canisiem, provinciálem hornoněmecké provincie, zřízena první jezuitská kolej v Praze (na žádost samotného císaře Ferdinanda I.) a byl jí přidělen dům u sv. Klimenta, kde se věnovali hlavně vyučování a exerciciím. Kromě Prahy se pak jezuité rozšířili i do Olomouce, Brna, Českého Krumlova atd. Další osudy jezuitského řádu u nás jsou poměrně dramatické, neboť v době sporů mezi katolíky a protestanty převažovalo velmi negativní vnímání jezuitů. Vše se vyostřilo, když museli v roce 1618 odejít z Čech (usídlili se na Moravě) a obnovit svou činnost směli až po bitvě na Bílé hoře. V roce 1623 z důvodu vysokého nárůstu nových členů, čímž se další dlouhodobá existence jezuitů u nás zdála velmi nadějná, vznikla Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova⁷⁰ – odtržením od rakouské.

⁶⁹ MARTIN, James. *Jezuitský návod (téměř) na všechno*. Překlad Františka Böhmová. V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2018. s. 29.

⁷⁰ Do České provincie spadají nejen Čechy, ale i Morava a od roku 1755 i Slezsko.

S Tovaryšstvem Ježíšovým u nás je spojen pojem rekatolizace (protireformace), která obecně představuje odpověď katolické církve na „*konfesionální zvrát v 17. století. [...] K jeho úspěchu (konfesionálního zvratu – pozn. autorky) přispělo především obrovské posílení ústřední panovnické moci na úkor někdejšího dualismu, takže panovníkovy absolutistické tendence nebyly už korigovány zemským sněmem a stavovskou opozicí. A právě světská moc, centrální vláda a od ní odvozené úřady mohly obyvatelstvo přinutit ke změně vyznání. Církev sama měla na starosti duchovní stránky rekatolizace, mocenské prostředky však postrádala, byť byla hnacím motorem všeho snažení směřujícího k dosažení náboženského obratu*“.⁷¹

Rekatolizace byla (zjednodušeně řečeno) snahou nabídnout lidem „*novou věrohodnou plnohodnotnou alternativu*“.⁷² Lidé, kteří se nechtěli vzdát své nekatolické víry, museli ze země odejít.⁷³

Činnost jezuitů, kterou bychom mohli pokládat za rekatolizační, zastřešuje školství (věda) – zastoupené vedením filozofické a teologické fakulty v Klementinu⁷⁴ – a misie, které představovaly formaci obyčejného obyvatelstva na území, kde byli jezuité pozváni (většinou místním pánem), aby misie vykonali. Kromě „lidových“ misí probíhaly i zahraniční. Za zmínku stojí například misionář Karel Slaviček,⁷⁵ který působil v Číně.

Tovaryšstvo Ježíšovo bylo pravděpodobně pro svou početnost a blízkost mocným lidem tehdejšího světa v roce 1773 zrušeno papežem Klimentem XIV., nicméně v roce 1814 jeho činnost znovu obnovil papež Pius VII. bulou *Sollicitudo omnium Ecclesiarum*.

5.4.1 JEZUITÉ NA VELEHRADĚ⁷⁶

Podobného osudu, jaký postihl jezuitu při jejich rozpuštění, se dočkal i Velehrad, kdy došlo ke zrušení místního cisterciáckého kláštera a rozprodání jeho majetku. Poutní místo se udrželo při životě hlavně díky silné Cyrilometodějské tradici, která zde byla velmi živá, a vedla místní

⁷¹ ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. Vyd. 2. Praha: Hart, 2002. s. 96.

⁷² Tamtéž, str. 97.

⁷³ Proběhlo několik tzv. migračních vln. První byla hned po bitvě na Bílé hoře, druhá následovala poté, co bylo vydáno Obnovené zřízení zemské v roce 1627, na který navázalo vydání dalších patentů, a poslední vlna odešla ve třicátých letech.

⁷⁴ Po sporech o pražskou univerzitu, kterou chtěl císař svěřit do rukou Tovaryšstva přes nelibost pražského arcibiskupa a kardinála Arnošta Harracha, nakonec došlo ke spojení Karolina a Klementina, čímž v roce 1654 vzniká Karlo-Ferdinandova univerzita.

⁷⁵ Karel Slaviček (1678–1735), český misionář působící v Číně, kněz, jezuita, matematik, astronom a sinolog.

⁷⁶ Při psaní následující podkapitoly jsem vycházela převážně z publikace: BRÁZDIL, František. *Jezuité na Velehradě: příchod Tovaryšstva Ježíšova na Velehrad a jeho působení do druhé světové války: (historickoprávní pojednání)*. 1. vyd. Svitavy: Trinitas, 2005. s. 149. ISBN 80-86885-01-1.

obyvatele k zakládání celé řady spolků, jejichž vznik podnítily chystané oslavy tří důležitých milénií.⁷⁷ Spolky měly zajistit hlavně finanční, propagační a hmotnou stránku oslav. K nejdůležitějším spolkům řadíme spolek Dědictví sv. Cyrilla a Methoda, vzniklého v roce 1850, jehož iniciátorem byl Antonín Cyril Stojan (tehdy příborský kaplan, později olomoucký arcibiskup). Dalším spolkem, jehož vznik podnítila velehradská duchovní správa, byla Matice velehradská a postupně přibývaly ještě další.

Časem se ukázalo pro Velehrad nezbytné, aby poutní místo bylo pod správou řeholního řádu, jenž by zajistil duchovní zázemí poutníkům, kterých po oslavách přibývalo. Nejprve byli osloveni cisterciáci, kteří ovšem nabídku museli odmítnout hlavně z jazykových důvodů, neboť většinu řádu tvořili Němci, následovali benediktýni, dominikáni a redemptoristé, až roku 1889 požádal kardinál Fürstenberg provinciála Rakouské provincie pátera Františka Xaviera Schwärzlera, zda by Tovaryšstvo nepřijalo správu na Velehradě. Po konzultaci s generálním představeným řádu páterem Antonínem Maria Anderledym jezuité Velehrad přijali.

Mezi hlavní činnosti jezuitů na Velehradě patřila pastorační práce s poutníky (jejichž počet rostl) a zároveň zajištění jejich hmotných potřeb. Nedílnou součástí pastore se na popud dr. Cyrila Stojana stalo exerciční „centrum“ – pravidelné pořádání Duchovních cvičení. V roce 1893 byly uskutečněny exercicie pro učitele, postupem času kurzy přibývaly a přibývala i rozmanitost cílených skupin, pro které byly exercicie určeny.⁷⁸ Nicméně přímo pro Josefa Cukra byla důležitější spíše činnost jezuitské školy na Velehradě. V roce 1916 bylo jezuitům povoleno zřídit „Misijní cyrilometodějský ústav“, který fungoval na principu soukromé církevní školy, a který byl zaštitěn klasickým gymnáziem v Praze-Bubenci, neboť ústav neměl „právo veřejnosti“. Zájem o studium na Velehradě stoupal a počet studentů rostl. Díky papeži Benediktu XI. navíc získal „Misijní cyrilometodějský ústav“ papežský statut, čímž nutně muselo dojít ke stavebním úpravám i k vyšší snaze získat pro ústav „právo veřejnosti“, na které si nakonec jezuité museli počkat do roku 1938. Škola se poté změnila na „Řádové československé gymnázium Papežské koleje Tovaryšstva Ježíšova na Velehradě“. V době Protektorátu bylo v roce 1942 gymnázium zrušeno a obnoveno až po válce, avšak

⁷⁷ 1863 – výročí příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Velkou Moravu; 1869 – výročí úmrtí sv. Cyrila; 1885 – výročí úmrtí sv. Metoděje.

⁷⁸ Rozšiřováním činnosti i zájemců se ukázalo jako nezbytné postavit zvlášť exerciční dům, na což si museli jezuité počkat až do roku 1922, kdy byl posvěcen základní kámen. Exerciční dům nese jméno po Cyrilu Stojanovi.

nefungovalo dlouho, neboť v roce 1948 vydání zákona o jednotném školství⁷⁹ znamenalo zestátnění⁸⁰ pro jakékoli soukromé a církevní školy, a po tzv. Akci K, kdy Státní bezpečnost vtrhla v noci z 13. na 14. dubna 1950 na Velehrad, byli řeholníci odvedeni a studenti měli možnost přestoupit na jiné státní gymnázium, i když se značnými obtížemi. Dnešní Stojanovo gymnázium, které na Velehradě navazuje na jezuitské gymnázium, zahájilo činnost v roce 2004 a funguje dodnes.

6 JOSEF CUKR V LETECH 1950–1960

V (pro řeholní řády) nechvalně známých jarních dnech roku 1950 pobýval Josef Cukr na Hostýně, kde si dokončoval jezuitská studia (tzv. třetí probace), zatímco Státní bezpečnost od 14. do 18. března 1950 zatkla sedm řeholníků, se kterými pak byl veden tzv. První řeholní monstrproces.⁸¹ Mezi zatčenými byli tři jezuité: provinciál František Šilhan, Adolf Kajpr a František Mikulášek.⁸² „*O několik týdnů dříve byli v souvislosti s tzv. číhošťským zázrakem zatčeni dva přední premonstráti – 30. ledna 1950 opat želivského kláštera Vít Tajovský a 3. února 1950 novoříšský opat Augustin Machalka. K těmto devíti řeholníkům byl jako potenciální svědek proti Machalkovi přidán novoříšský provizor Stanislav Barták.*“⁸³

Hlavním bodem obžaloby všech řeholníků byla domnělá špionážní činnost pro Vatikán s tím, že konkrétně jezuiti (spolu s redemptoristy) měli na starost samotné zajištění špionáže. Zároveň byli jezuité „trnem v oku“ i pro svou práci s mládeží. Monstrproces skončil 5. dubna 1950 rozsudkem, ve kterém byli všichni shledáni vinnými (vyjma Stanislava Bartáka), a spolubratři Josefa Cukra byli odsouzeni následovně: František Šilhan na dvacet pět let, Adolf Kajpr na dvanáct let a František Mikulášek na devět let.

Jen o týden později po vynesení rozsudku nastala tzv. Akce K, taktéž zvaná „Bartolomějská noc mužských klášterů“ nebo „barbarská noc“, kdy v noci ze 13. na 14. dubna SNB a StB

⁷⁹ Zákon č. 95/1948 Sb. Ústavodárného národního shromáždění ze dne 21. 4. 1948 o základní úpravě jednotného školství (školský zákon), zveřejněno v č. 38/1948 Sbirky zákonů, str. 829–838, online dostupné na: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=95&r=1948> [cit. 2020-02-29].

⁸⁰ Gymnázium na Velehradě bylo oficiálně zestátněno v roce 1949 výměrem Krajského národního výboru v Gottwaldově z 5. dubna č. 331/38 – IV/I. Třídy velehradského gymnázia převzalo gymnázium v Uherském Hradišti.

⁸¹ Bývá také nazýván „Machalka a spol.“.

BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 157–158.

⁸² Zbývajícím zatčenými řeholníky byli: Jan Evangelista Urban (zakladatel Apoštolátu III. řádu sv. Františka), dominikán Silvestr Braito a redemptoristé Ivan Mastyliak a Jan Blesík.

BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 157.

⁸³ Tamtéž.

(společně s Lidovými milicemi) obsadili mužské kláštery a následně místní řeholníky internovali jinam. „*V noci přijeli, třináctého – čtrnáctého, udělali tam veliký zmatek, kravál, vyhodili nás, vybrali, co prostě mohli a dali nám příkaz: ,Vezměte si jen tolik, kolik nutně potřebujete, my vám to dovezem.*“⁸⁴ Podle vzpomínek P. Bernarda Pítruna, v jehož pozůstalosti se nachází jím psané pojednání o historii Hostýna, kde popisuje i onu noc, vtrhlo do rezidence osmnáct příslušníků SNB v uniformách a lidí v civilu – všichni vyzbrojeni samopaly a revolvery.⁸⁵ Následně všechny shromáždili v jídelně, kde jim oznámili, že budou internováni. Ke každému z řeholníků byl pak určen jeden strážný, který dohlížel na jejich balení. Pátera Cukra, spolu s dalšími jezuity přítomnými na Hostýně,⁸⁶ odvezli autobusem do Bohosudova.

Události, kterých byl Josef Cukr přímým účastníkem, spadaly do první etapy Akce K. Druhá etapa proběhla o dva týdny později (míněno v českých zemích). Celkový počet internovaných řeholníků v českých zemích byl 1 240.⁸⁷ Celou Akci K nedoprovázela žádná propaganda, pouze v případě, že v místech, kde k záboru došlo a místní věřící byli zvědaví nebo kladli odpor, mělo místní KSČ uskutečnit vysvětlovací kampaň. „*Ve svém prohlášení odůvodnili představitelé režimu tento krok jako preventivní opatření proti další protistátní činnosti řádů, příslibem lepšího využití klášterních budov a umožněním svobodného a čistého náboženského života řeholníkům v kláštorech k tomu vyhrazených.*“⁸⁸

„*A tak jsme jeli do Bohosudova. Když jsme tam přijeli, tak prostě vyhodili nás po bytech [...] a já jsem šel k výslechu. [...] (u výslechu – pozn. autorky) jsem poznal toho člověka, který mě donesl tu pistoli – ten provokatér. To byl ředitel StB v Děčíně. Dlouho jsme se dohadovali, protože jsem ho poznal. Zůstali jsme tam dva nebo tři, musel tam být nějaký svědek.*“⁸⁹ Podle následujícího popisu výslechu se vyšetřovatel hlavně zajímal o informační kanály se zahraničím.

⁸⁴ Ústav pro studium totalitních režimů, Sběrka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem 02. Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

⁸⁵ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny české provincie v době komunistického útlaku v letech 1950–1990*. Praha: Societas, 1995. s. 51.

⁸⁶ Kromě P. Škarka (superiora), jenž byl internován do tábora v Želivi, neboť byl určen vysokým představitelům řeholních řádů.

⁸⁷ BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*, 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 161. ISBN 978-80-7325-130-7.

⁸⁸ VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. 1. vyd. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2004. s. 70. ISBN 80-7266-179-5.

⁸⁹ Ústav pro studium totalitních režimů, Sběrka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem 02. Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

6.1 CENTRALIZAČNÍ A INTERNAČNÍ TÁBOR

Klášter v Bohosudově fungoval jako tzv. centralizační tábor (pouze v roce 1950). Pro všechny centralizační tábory je typické, že v nich lidé mohou být umístěni bez nutnosti obvinění nebo trestního řízení a nikdo z vězňených není obeznámen s délkou svého pobytu. Dalšími zařízeními, které měly stejnou povahu, byli tzv. TNP (tábor nucených prací) a PTP (pomocné technické prapory).

Hlavním cílem bylo: „[...] *diferencovati pokrokové řeholníky od vyložených nepřátel lidové demokratického zřízení a postupně je připravit pro duchovní správu. K dosažení tohoto cíle se v centralizačním středisku používá vedle jiných výchovných prostředků i výchovného momentu manuální práce.*“⁹⁰

Obecně nebyla práce v internaci jednoduchá. Pracovalo se minimálně osm hodin denně a typ práce nebyl vybírán podle schopností jednotlivce, tudíž docházelo k úrazům, někdy i k úmrtí. Josef Cukr nicméně podle svých vzpomínek nemusel vykonávat fyzicky náročnou práci – například vyráběl keramiku. Všech přes dvě stě padesát řeholníků, internovaných v Bohosudově, bylo od sebe navzájem izolováno.⁹¹

6.2 PTP

Mladé řeholníky⁹² vč. Josefa Cukra následně z Bohosudova přeložili k PTP, čímž nakonec došlo k celkovému zavření internačního tábora v Bohosudově 8. září 1950. Zbylí řeholníci byli převezeni do Oseku. PTP byly určeny pro ty, kteří neměli za sebou základní vojenskou službu, protože nebyli podle komunistické strany hodni nosit zbraň.⁹³ Jednalo se o vojenský druh tábora nucených prací, proto se nejprve museli zúčastnit výcviku. Josef Cukr do vojenské služby nastoupil v Komárně a poté, co jej absolvoval, cestoval po různých PTP napříč Československem. Za dva roky strávené v PTP vystřídal hned několik míst v Čechách, i na Slovensku – např. Hájníky, Arnoštov na Šumavě, Podbořany, Plavecké Podhradie, Zemjanský Kostelan, Nové Město n. V. – kde hlavně pracoval na stavbách.

⁹⁰ VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. 1. vyd. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2004. s. 83. ISBN 80-7266-179-5.

⁹¹ Kromě jezuitů zde byli např. ještě františkáni, minorité a školští bratři.

⁹² Věkové rozmezí 18–35 let.

⁹³ Netýkalo se jen řeholníků, nebo kněží, nýbrž i lidí z řad inteligence, kulaků apod.

Co se týče možnosti duchovního života v PTP, měli po práci povolenou⁹⁴ čtvrt hodinu v modlitbě breviáře a v neděli účast na mši, ovšem pod podmínkou, že nebude přítomná veřejnost. V táborech se i přesto konala bohoslovecká vyučování, dokonce docházelo i ke kněžským svěcením, ačkoli si kněží museli velmi dávat záležet na utajení.

6.3 PODEZŘELÝ A OBVINĚNÝ

Soudní procesy a následné vězení byly dalšími způsoby, jakým byly (nejen) řehole perzekvovány. *„Zpočátku byly trestné činy zcela vymyšleny (shromažďování a ukrývání zbraní apod.), později však začala být jako trestná hodnocena běžná, obvyklá činnost, jako sloužení mši bez státního povolení, společné modlitby apod. Ačkoli tedy nebyl nikdy vydán právní předpis zakazující a rozpouštějící řeholní řády, StB a prokuratura hodnotily jako trestnou činnost jakékoli pokusy o pokračování řeholního života v ilegalitě.“*⁹⁵

Procesy ve druhé polovině padesátých let a v první polovině let šedesátých již nebyly pod drobnohledem médií, veřejnost tudíž o nich nebyla informována (je možné, že záměrně), a komunistický režim si již nemohl dovolit zajít tak daleko jako na počátku padesátých let. Vykonstruovaných procesů však neubývalo. *„Inscenátoři procesů ale rovněž požadovali, aby se obžalovaní veřejně sami k připisovaným zločinům přiznali. K tomu (tedy k naučení připravených výpovědí) sloužily dlouhé měsíce vazby, fyzický i psychický nátlak, případně halucinogenní látky. Přes tento mnohdy nepředvídatelný tlak se však našli řeholníci, kteří mu dokázali odolat a kteří se při soudu nezdrželi předem připraveného scénáře a vypovídali podle pravdy.“*⁹⁶

V dochovaném návrhu na zatčení je Josef Cukr podezřelý, že *„[...] t. č. ve vojenském pracovním útvaru v Hájenkách na Slovensku prováděl protistátní činnost ve prospěch vysoké církevní hierarchie a cizích výzvědných služeb, kterým předával zprávy.“*⁹⁷ Návrh na zatčení padl na základě výslechu Rollanda Seidla, bývalého studenta bohosudovského semináře, který *„[...] vypovídá: V roce 1949 se mně Cukr svěřil, že pracuje špionážně a že je zapojen do ilegální skupiny [...].“*⁹⁸ Podle Seidla měla zmíněná ilegální skupina, o které se domníval, že ji vede sám Cukr, vysílací stanici, díky níž měli posílat zprávy do zahraničí. Do početné

⁹⁴ Platilo za předpokladu, že jednotka nebyla v kolektivním trestu.

⁹⁵ BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*, 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 169. ISBN 978-80-7325-130-7.

⁹⁶ Tamtéž, s. 170.

⁹⁷ Archiv bezpečnostních složek, V/KV, arch. č. V-930 KV, vyšetřovací spis – návrh na zatčení, s. 1.

⁹⁸ Tamtéž.

ilegální skupiny měl být zapojen i Seidl, který údajně dostal od Cukra za úkol získávat zprávy od dělníků o poměrech v továrnách. „Zprávy jsem předával Cukrovi přímo osobně pouze ústně, a to od prosince roku 1949 až do konce roku 1950. V tuto dobu byl Cukr přemístěn s útvarem na Šumavu, na kopání zákopu na hranicích, kde žili v dřevěných barácích, a to na dobu dvou a půl měsíce.“⁹⁹ Pak se Cukr opět vrátil ze Šumavy do Podbořan a v červnu roku 1951 byl spolu s celým útvarem přemístěn do Hájníků na Slovensku.

K Cukrově nelegální činnosti na Šumavě Seidl vypovídá: „Po příchodu ze Šumavy mne Cukr informoval o jeho činnosti na hranicích. Vyprávěl mi o tom, že měli vysílací stanici s sebou na Šumavě mimo ubikace, a to v soukromí, a kratší dobu dokonce přímo v tábore, a touto předávali zprávy do zahraničí. Dále mi říkal, že přímo na hranicích mají civilisty, kteří pro ně přechází přes hranice do US zóny Německa a těchto, že použili také pro předání zpráv.“¹⁰⁰

Dne 18. července byl Josef Cukr zatčen během jízdy vlakem do Žiliny, kde jel od svého útvaru na zdravotní dovolenou. „Šel jsem na operaci s kýlou, což jsem měl z toho, jak jsem tam tahal těžké pytle. Když jsem se vrátil, tak mně dali dovolenku. Jel jsem domů a ve vlaku už na mě čekali. Chtěli mě zatknout už v Hájnicích, když jsem šel na nádraží, jenomže já to vzal zkratkami, takže mě čapli až ve vlaku. Přisedl si ke mně voják, chvíli jsme se bavili, a v jedné stanici najednou řekl: ‚Tak vezměte si aktovku a půjdeme.‘ Dali mi železa a už jsme jeli.“¹⁰¹

Ze Žiliny byl převezen do věznice MNB¹⁰² v Praze-Ruzyni. Sám vzpomíná: „Přišlo na mě StB, zavřelo mě a odvezlo, myslel jsem si, že jsem v Ostravě a byl jsem v Praze na Ruzyni.“¹⁰³

Po osobní prohlídce a výsleších byl dán příkaz, aby byl převezen do Karlových Varů, kde podle žádosti ze dne 31. července 1952¹⁰⁴ byla Josefu Cukrovi vyměřena vazba ve věznici podléhající MNB – velitelství státní bezpečnosti v Karlových Varech – na dobu tří měsíců (do 18. října 1952).

„Tam (v Karlových Varech – pozn. autorky) na mě šel vyšetřovatel dost hrubě. Chytře mi nabídl během jednoho výslechu nějakou buchtu. Než jsem došel na celu, měl jsem zažívací

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Archiv bezpečnostních složek, V/KV, arch. č. V-930 KV, vyšetřovací spis – návrh na zatčení, s. 2.

¹⁰¹ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), výstřížek z *Katolického týdeníku*. Praha: Katolický týdeník, 2004, č. 51–52. (Rozhovor vedl Miloš Doležal.)

¹⁰² Ministerstvo národní bezpečnosti.

¹⁰³ Ústav pro studium totalitních režimů, Sběrka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem 02. Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

¹⁰⁴ Archiv bezpečnostních složek, V/KV, arch. č. V-930 KV, vyšetřovací spis – žádost o ponechání ve vazbě.

*potíže a bolesti svalů. Později jsem pochopil, že v pečivu byl pentotal – sedativum. Třásl jsem se na celém těle a velmi jsem zezlábl. V tomto stavu mě vyslyšeli.*¹⁰⁵

Později pan Karel Voplakal vzpomíná: *„Jak jsem již řekl, P. Josef Cukr nerad hovořil o krutých výsleších ve vyšetřovnách Státní bezpečnosti; z tohoto hlediska byl tvrdý chlap, který dovedl zatnout zuby... Přesto připustil, že nebylo mnoho rozdílů v metodách nacistického gestapa (Geheime Staatspolizei) a Státní bezpečnosti.*¹⁰⁶

6.3.1 UKÁZKA PROTOKOLU O VÝPOVĚDI

Pro celkové pochopení událostí, na základě kterých byl Josef Cukr obviněn a odsouzen, považuji za důležité odcitovat část písemného záznamu výslechu, jak je uveden v protokolu ze dne 23. září 1952.

„Otázka: Jste obviněn, že jste se zapojil do vyzvědačské činnosti a dále, že jste měl znalosti o různých protistátních činnostech, které jste neoznámil. Je tomu tak?

Odpověď: Nectím se vinen, že bych se aktivně zapojil do vyzvědačské činnosti, měl jsem jen o této jako i o další činnosti vědomosti a tyto jsem nehlásil bezpečnostním orgánům.

Otázka: Uved'te, kdy jste se prve zapojil do protistátní činnosti, respektive kdy jste se o ní dozvěděl a od koho?

Odpověď: V září 1950, když jsem byl za účelem nástupu vojenské presenční služby propuštěn z centralizačního kláštera v Bohosudově, navštívil jsem své známé a také místního faráře Blaise.¹⁰⁷ U jmenovaného byl právě na návštěvě vyakčňený student Trunec¹⁰⁸ z Bohosudova, který mi nabízel možnost útěku do zahraničí, ještě za pomoci profesora Vránka. Rovněž tuto

¹⁰⁵ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 6. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005-2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 41. ISBN 80-7192-688-4.

¹⁰⁶ Ing. Karel Voplakal, CSc. (1936). Blízký přítel a bývalý student Josefa Cukra. Praha 13. 3. 2020 (rozhovor pomocí e-mailové korespondence).

¹⁰⁷ P. Odilo František Blaise (1913–1980), kněz, dominikán, řeholníkem se stal v říjnu 1942 a coby diecézní kněz působil po válce v Bohosudově jako kaplan. Poté, co se stal Bohosudov internačním táborem, se snažil internovaným řeholníkům pomoci, nicméně byl v roce 1951 internován v želivském klášteře. Později, když byl propuštěn, byl civilně zaměstnán a ke své kněžské službě se vrátil v roce 1968. Zemřel ve Sloupu u České Lípy, kde působil jako duchovní správce u sester vincentek, v roce 1980.

¹⁰⁸ Trestní oznámení obsahuje informaci, že v průběhu procesu vyšetřování Josefa Cukra a Rolanda Seidla byl již ve výkonu trestu za velezradu a vyzvědačství.

Archiv bezpečnostních složek, V/KV, arch. č. V-930 KV, vyšetřovací spis – trestní oznámení, s. 49.

možnost mě také nabízela řádová sestra Reginalda,¹⁰⁹ která se mě současně svěřila s tím, že pomohla k útěku do zahraničí internovaným kněžím Strmiskovi a Krajcarovi¹¹⁰, pomocí auta. Obě tyto možnosti jsem odmítl.

Otázka: Tedy z toho vám bylo jasné, že všichni byli účastni na organizování odchodů do zahraničí a vy jste s jejich počínáním souhlasil. V případě, že jste nesouhlasil, uveďte, co jste učinil, aby jejich trestná činnost byla odhalena!

Odpověď: S počínáním jsem souhlasil, což také vyjadřuje to, že možnost útěku do zahraničí jsem nabízel při návštěvě MUDr. Skalskému. Sám, jak jsem již uvedl, jsem neměl zájem na odchodu do zahraničí a také jsem ji odmítl. Pokud se jedná o oznámení jmenovaných, toto jsem neučinil, jelikož se jednalo o mé známé.

Otázka: Co následovalo dále?

Odpověď: O Vánocích 1950 jsem jako voják dostal dovolenku, které jsem využil k návštěvě svých známých v Bohosudově. Rovněž jsem navštívil kaplana Blaise, který si žádal, abych mu vypracoval věcný referát s daty událostí o církevních poměrech v ČSR s tím, že to potřebuje pro zahraničí, a že již nějaké věci podobného druhu má připravené k odeslání. Dále jsem se dozvěděl podrobnosti o útěku do zahraničí Strmisky a Krajcara.

Otázka: I nyní jste musel býti přesvědčen, že Blais mimo organizování přechodů do zahraničí se zabývá špionáží. Vyhotovil jste mu pro ten účel požadované?

Odpověď: Ano, doznávám, že jsem z řeči kaplana Blaise byl přesvědčen, že je zapojen do špionážní činnosti. Já však jsem mu pro ten účel žádný referát nevypracoval. Jaké věci měl Blais připravené k odeslání do zahraničí jsem se od něho nedozvěděl, ale zcela jistě, že se jednalo o špionážní zprávy týkající se jednání církve a státu.

[...]

¹⁰⁹ V trestním oznámení na Josefa Cukra a Rolanda Seidla je o sestře Reginaldě uvedena pouze informace, že „[...] byla v roce 1950 odsunuta do Rakouska“.

Archiv bezpečnostních složek, V/KV, arch. č. V-930 KV, vyšetřovací spis – trestní oznámení, s. 49.

Hledání dalších podrobností bylo neúspěšné.

¹¹⁰ P. Jan Krajcar SJ a fr. Josef Strmisko SJ. Podařilo se jim utéct z centralizačního tábora v Bohosudově v červnu roku 1950 tak, že se podkopali ze sklepa do ambítů, odkud se jim podařilo dostat ven. Jan Krajcar se ještě několik měsíců skrýval, než s pomocí P. Bohuslava Buriána přešel hranici do Rakouska, Josef Strmisko odešel za hranice hned po vydařeném útěku.

VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. 1. vyd. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2004. s. 399. ISBN 80-7266-179-5.

Otázka: Když popíráte, že jste nebyl špionážně zapojen, proč jste za pobytu v Podbořanech získal ke špionáži bývalého studenta biskupského semináře v Bohosudově Rolanda Seidla?

Odpověď: To se nezakládá na pravdě, za pobytu v Podbořanech, tj. od ledna do května 1951, jsem se se Seidlem sešel asi dva kráte [sic.], při čemž jsem mu vykládal o vojně, kterou jsem mu nelíčil nijak vábivě. Stěžoval jsem si na zacházení a ještě na to, že jsme podezřelí z protistátní činnosti a měli jsme prohlídku, při které byla pravděpodobně hledána vysílací stanice. K tomuto jsem podotkl, že kdybych chtěl protistátně pracovat, že bych měl mnoho možností, mezi nimi i spojení s vysílací stanicí. Taktéž jsem se mu svěřil, že jsem měl možnost před nastoupením vojenské služby uprchnouti do zahraničí prostřednictvím Blaise, jakož i zapojení se do protistátní činnosti. Jinak jsem mu vyprávěl o bohosudovském klášteře, o internovaných kněžích, kteří byli odvezeni do Želiv a Oseka. Rovněž jsem mu řekl, že v době internace uprchli z kláštera do zahraničí faráři Strmiska a Krajcar, kterým byla nápomocna sestra Reginalda. Dále jsem se jej ptal na hospodářské a politické poměry v kraji, o které jsem měl soukromý zájem nikoliv pro špionážní činnost. Jest pravdou, že jsem se zajímal o zprávy, které nejsou obvyklé pro normálního člověka, ale toto jsem činil ze zvědavosti, abych si mohl udělat vlastní názor na politickou a hospodářskou situaci.

Otázka: Seidl vypověděl, že jste jej přímo špionážně úkoloval a také jej obeznámil s tím, že jste ve spojení s vysílací stanicí,¹¹¹ jejíž pomocí odesíláte zprávy do zahraničí. Chcete popřít i tuto výpověď Seidla?

Odpověď: Jest pravdou, že jsem Seidla částečně úkoloval, aby mně opatřil různé informace o učebních metodách na škole, zaměření profesorů, o práci ČSM,¹¹² náladě obyvatelstva ku dnešnímu zřízení, cenách různého zboží, pozici místního faráře a jiné. Toto, jak jsem již uvedl, chtěl vědět pro svoji osobu a rozhodně ne pro špionážní účely. Rozhodně jsem však Seidlovi neřekl, že pomocí vysílací stanice odesílám špionážní zprávy do zahraničí. Pouze jsem se mu zmínil, že kdybych chtěl, tak že takovou možnost mám. Také jest pravdou, že Seidl mi některé informace sdělil, jako o místním faráři, že není nijak oblíben, o malé činnosti ČSM, o pasivitě ČSSS¹¹³ a další věci, které si již pro odstup doby nepamatuji. Ze zpráv mně dodaných jsem jednak čerpal poznání prostředí, ve kterém se studenti pohybují, a dále jsem chtěl znát

¹¹¹ O vysílací stanici Josef Cukr později v rozhovorech nemluvil. Podle Miloše Doležala byla vymyšlená na základě nějaké součástky do rádia, kterou měl u sebe.

¹¹² Československý svaz mládeže.

¹¹³ Československé strana socialistická.

smýšlení lidí vůči stávajícím poměrům, s kterými jako kněz jsem nesouhlasil. Jako takový jsem rád slyšel nepříznivé zprávy o dnešním zřízení, proto také jsem měl o ně zájem.

Otázka: Proč tedy, když jste jednal bezzávazně, jste používal v písemném styku krycího jména Vilém Švarc, což bylo současně heslem pro případnou spojku, jako tomu bylo u Seidla.

Odpověď: Uvedeného krycího jména jsem používal v písemném styku se svými známými, a to z toho důvodu, abych před bezpečnostními úřady zatajil svoje styky. Krycího jména jsem také použil u Seidla, když jsem jej poslal do Bohosudova si vyzvednouti violoncello a současně, aby předal ode mne dopisy. Seidl se měl odvolávat na to, že je poslán od Viléma Švarce, aby zákrystánka věděla, že Seidl je skutečně poslán mnou.

Při mé návštěvě o Vánocích 1950 v Bohosudově jsem si se svými známými smluvil, že mezi sebou povedeme korespondenci, ve které budu používati falešného jména Vilém Švarc. Dnes si nemohu vzpomenouti, že bych Seidla žádal, aby pro mě dělal spojku mezi dalšími, neb že když někoho dalšího k němu pošlu, že se bude odvolávat na Viléma Švarce, což bude prověření, že by byl skutečně poslán mnou. Připouštím, že jsem i toto řekl Seidlovi, a to z toho důvodu, aby byl uchráněn před případným provokatérem. Seidla jsem požádal, aby řekl bývalým studentům bohosudovského kláštera studujícím v Žatci, že mě mohou navštívit v Podbořanech, kde jsem ve výkonu vojenské služby. Nikdy jsem nežádal Seidla, aby dělal spojku mezi mnou a dalšími za účelem špionážním. Falešného jména jsem používal proto, aby osoby, s nimiž jsem udržoval písemný styk, neměly nepříjemnosti, že se stýkají s jesuitou, více to odůvodniti nemohu.

Otázka: Popíráte, že jste byl špionážně zapojen, osvětlete tedy, co jste sledoval s tím, že Seidlovi jste vyprávěl, že protistátně pracujete, a že situace v ČSR je neudržitelná!

Odpověď: Rozhodně popírám, že bych byl špionážně zapojen. Jest také pravdou, že jsem nesouhlasil s lidově-demokratickým zřízením, z čehož také plynuly moje řeči, tj. rád jsem slyšel o neúspěších v hospodářské a politické situaci a také jsem rád o nich mluvil, čímž jsem vyjadřoval, že situace v ČSR je neudržitelná. Jestli jsem řekl, že jsem nějak protistátně zapojen, učinil jsem tak jen proto, abych u Seidla byl zajímavější a abych mu dal na vědomí, že my, kněží, se stávajícími poměry nesouhlasíme. Z rozhovoru mně bylo jasné, že Seidl též nesouhlasí se zřízením, z čehož jsem měl radost, a proto jsem vedl vpředu uvedené řeči, abych mu také projevil svoje smýšlení.

Otázka: V daném případě jste věděl, že Seidl podléhá vašim vlivům, které zapříčinily, že Seidl se zapojil do špionážní činnosti a dále si opatřil zbraň, kterou hodlal použít pro zvrát dnešního zřízení. Odpovězte na toto!

Odpověď: Jest jisté, že jsem si byl vědom, že mám na Seidla vliv, avšak nijak jsem jej nenabádal, aby prováděl soustavnou špionážní činnost, neb aby si opatřil zbraň, kterou by použil při případném politickém zvratu proti příslušníkům KSČ.

Otázka: Byl jste ve styku s některým členem zastupitelského úřadu cizího státu?

Odpověď: Ano, a to na podzim 1948 navštívil katolický seminář v Bohosudově anglický ‚chargé d'affaires‘ s tím, že si chce prohlédnouti ústav. Jelikož nikdo dalších neuměl anglicky, byl jsem mu dán k dispozici, po prohlídce ústavu byl jsem uvedeným žádán, abych pro něho zakoupil knihy pro střední školy a gymnázium, a abych mu vypracoval posudek o nových školních osnovách. Toto jsem anglickému zástupci přislíbil, že uvedené věci mu zašlu do Prahy na adresu, kterou jsem od něho obdržel. Podotýkám, že jsem však ničeho ze žádaných věcí zmíněnému neodeslal a více s ním nepřišel do žádného styku.

Otázka: Máte ještě znalosti o někom, kdo napomáhal k útěkům do zahraničí?

Odpověď: Při návštěvě v Bohosudově o vánocích [sic.] 1950 jsem se dozvěděl od tamního varhaníka Šebka, ještě za přítomnosti kaplana Blaise, že Šebek ukrýval ve svém bytě sourozence Kučerovi z Prahy, kteří byli hledáni bezpečnostními úřady a později jim zprostředkoval útěk do zahraničí. Více nevím o nikom, kdo by se podobnou činností zabýval.

Otázka: Jistěže, že k vaší náboženské funkci nenáleželo, abyste se zabýval protistátní činností. Z čeho plynula vaše nenávist ke zřízení, jehož jste byl nepřítelem?

Odpověď: Doznávám, že k mé náboženské funkci nepatřilo se zabývati protistátní činností. Moje nenávist ke zřízení plynula z nedořešených církevně-státních vztahů v nichž jsem viděl omezování náboženské svobody.

Otázka: Chcete ještě něčím svůj protokol doplniti?

Odpověď: Pokud se týká trestné činnosti nemám, co bych již uvedl, neb jsem již vypověděl vše dle pravdy a dobrovolně.“¹¹⁴

Na závěr je potřeba dodat, že uvedené věty nemusí nutně stoprocentně odpovídat všemu, co Josef Cukr řekl při výslechu, neboť jeho znění otázek i odpovědí píše zapisovatel, který má možnost výpověď pozměnit – i přesto – že na konci každého listu záznamu je Cukrův podpis, že text četl a potvrdil.

6.3.2 ROLAND SEIDL

Jediné dostupné informace o Rolandu Seidlovi pochází z vyšetřovacího spisu, který je uložen v Archivu bezpečnostních složek.¹¹⁵ Zde Seidl uvádí, že se narodil 25. května 1932 ve Vroutku a v období mezi lety 1947–1949 studoval na biskupském gymnáziu v Bohosudově v úmyslu stát se knězem. Zde se poprvé setkává s Josefem Cukrem. Poté, co bylo gymnázium zavřeno, studoval dále v Kadani a v Karlových Varech.

Ve výpovědi se dozývá, že od roku 1951 až do svého zatčení 18. dubna 1952 byl aktivní v protistátní činnosti. S Josefem Cukrem se znovu setkal, když začal navštěvovat v Podbořanech své bývalé profesory z gymnázia, kteří zde konali vojenskou službu (v roce 1951 byl do Podbořan přeložen i Josef Cukr). O Josefu Cukrovi se zmiňuje, že byli spolu ve velmi přátelském vztahu.

Josef Cukr měl údajně Seidlovi vyzradit, že je zapojen do špionáže, a Seidl pro něj začal získávat informace, které následně Cukr posílal do zahraničí (viz odd. 6.3.1). Když byl Josef Cukr z Podbořan přeložen, a nebylo možné s ním nadále udržovat kontakt, posílal Roland Seidl informace svému bratrovi, který emigroval do americké zóny v Německu, a který měl být ve styku s americkými úřady.

Zajímavostí je revolver, jenž byl u Seidla nalezen při zatčení. Podle Seidlovy výpovědi si zbraň opatřil sám ze strachu před zatčením pro svou protistátní činnost a nosil ji, aby svému případnému trestu vězení předešel spácháním sebevraždy. Přiznává se, že nebýt rychlého sledu událostí a nedostatku času při svém zadržení SNB, skutečně by se zastřelil. Tvrdí, že neměl v úmyslu použít zbraň k jinému účelu. Vyšetřovatel si ovšem při výslechu Josefa Cukra

¹¹⁴ Archiv bezpečnostních složek, V/KV, arch. č. V-930 KV, vyšetřovací spis – protokol o výpovědi, s. 11–19.

¹¹⁵ Archiv bezpečnostních složek, V/KV, arch. č. V-930 KV, vyšetřovací spis – protokol o výpovědi Rolanda Seidla, s. 30–39.

fakt o zbrani, kterou Seidl vlastnil, interpretoval jako výsledek Cukrova vlivu na Seidla (Cukr měl údajně Seidla motivovat k získání zbraně).

Josef Cukr se o Rolandu Seidlovi v rozhovorech zmínil jen v knize *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel* od Vojtěcha Vlčka (viz odd. 6.4).

Roland Seidl byl odsouzen společně s Josefem Cukrem roku 1952 a v roce 1990 rehabilitován. (O průběhu soudního procesu viz odd. 6.4.)

Při bádání jsem se nesečkala s jakýmkoli negativním postojem Josefa Cukra k Rolandu Seidlovi.

Dotázala jsem se i pana Karla Voplakala, zda si jej nepamatuje z bohosudovského gymnázia, neboť nastoupili na gymnázium ve stejném roce (avšak do jiných ročníků) a odpověděl, že ne. Vyhledávání na internetových portálech Badatelna.eu a Vademecum.nacr.cz nemělo k Rolandu Seidlovi žádné výsledky.¹¹⁶

Jméno Rolanda Seidla zmiňuje Vojtěch Vlček v knize *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*, kde uvádí, že byl Seidl k výpovědi proti Josefu Cukrovi donucen násilím.¹¹⁷

6.4 ODSOUZENÝ

Z Karlových Varů byl Josef Cukr převezzen do věznic okresního soudu v Chebu a bylo na něj dne 7. října 1952 podáno trestní oznámení, jež začíná slovy: „*Církevní hierarchie, jako největší nepřítel dělnické třídy, všemožně se snaží rozvracet budování socialismu v zemích lidových demokracií. I v naší republice se najdou kněží, kteří v zájmu svých představených a kapitalismu zrazují vše pokrokové a chtějí uspišiti politický zvrát v našem státě. Ve slepé nenávisti vůči zřízení, které zaručuje náboženskou svobodu, se zapojují do protistátní činnosti. K tomuto účelu získávají své spolupracovníky z řad bývalých studentů biskupských seminářů a využívají svého vlivu, čímž se jejich rozvratnická činnost uskutečňuje, jak to dokazuje případ jesuity Josefa Cukra.*“¹¹⁸

¹¹⁶ IBADATELNA. Roland Seidl. Ibadatelna.cz [online]. [cit. 2020-04-24]. Dostupné z:

<http://www.badatelna.eu/?q=Roland+Seidl>

VADEMECUM. Roland Seidl. Vademecum.nacr.cz [online] [cit. 2020-04-24]. Dostupné z:

<https://vademecum.nacr.cz/vademecum/SearchBean.action?searchType=basic>

¹¹⁷ VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. 1. vyd.

Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004. s. 201. ISBN 80-7266-179-5.

¹¹⁸ Archiv bezpečnostních složek, vyšetřovací spis – trestní oznámení, s. 43.

Josef Cukr byl obviněn z protistátní činnosti a vědomého nabourávání socialismu – špionáž, neohlášení trestné činnosti lidí, se kterými se setkával, nabádání ke špionáži. Samotné obvinění se primárně opírá pouze o svědectví Rolanda Seidla, který tvrdí, že Cukr jej úkoloval jako spojku mezi ním a dělníky v továrně, o jejichž pracovních podmínkách měl Seidl Cukra informovat, a který následně získané zprávy posílal do zahraničí. Cukr však odmítá, že by jakékoli zprávy od Seidla do zahraničí posílal. V obvinění stojí: „*Cukr při výslechu doznal, že Seidla úkoloval pro dodání zpráv, avšak aby nemusel říci pravdu, uvedl, že tyto chtěl jen pro svoji potřebu, aby měl ucelený obraz o hospodářské a politické situaci v ČSR, kterou označoval za neudržitelnou.*“¹¹⁹ Vše nakonec završila žaloba ze dne 11. listopadu 1952, ve které byl Josef Cukr označen za zarytého „*nepřítele všeho pokroku*“¹²⁰ tím, že je v prvé řadě jezuitou – tudíž je vychován k nenávisti vůči socialismu – vydal posudek anglickému diplomatovi o československém školství, čímž chtěl rozvrátit socialistickou výchovu mládeže, věděl o nelegální činnosti, která zajišťovala přechod před hranice, a neoznámil ji, spolupracoval na posílání špionážních zpráv do zahraničí a vše konal pod krycím jménem Vilém Švarc.

Slovy Josefa Cukra: „*Během svého pobytu na vojně jsem se setkal se svým známým P. Františkem Blaisem a se svým studentem Rolandem Seidlem. Z této schůzky vykonstruovalo StB špionážní schůzku. Podle estébácké verze jsem měl pro Blaise získávat zprávy o církevně-politických poměrech u nás. Vyšetřovatelé mě také obvinili, že když v roce 1948 navštívil Bohosudov anglický diplomat, měl jsem mu vyzradit ‚špionážní zprávy o československém školství‘. Naštěstí ještě příliš nevěděli o naší tajné práci s bohoslovci na vojně.*“¹²¹

Výslechy stále probíhaly v Karlových Varech, odkud byl v prosinci 1952 převezen zpět do Prahy na Pankrác, kde 5. prosince v 8:30 začalo neveřejné hlavní líčení „*proti Josefu Cukrovi a spol.*“¹²² Poté, co byla státním prokurátorem Karlem Čížkem¹²³ přečtena žaloba a oba obžalovaní se k ní vyjádřili, byl Státním soudem vynesena rozsudek a vše skončilo ve 12:30, kdy Cukr i Seidl nastupují k výkonu trestu odnětí svobody na jedenáct let pro Cukra a osm let

¹¹⁹ Archiv bezpečnostních složek, V/KV, arch. č. V-930 KV, vyšetřovací spis – trestní oznámení, s. 45.

¹²⁰ Tamtéž – žaloba, s. 51.

¹²¹ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 6. Rozhovor vedl Vojtěch Vlček (2005–2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 41–42. ISBN 80-7192-688-4.

¹²² Archiv bezpečnostních složek, V/KV, arch. č. V-930 KV, vyšetřovací spis – protokol o hlavním líčení, s. 53.

¹²³ JUDr. Karel Čížek (1913–1991), státní prokurátor, známý hlavně svým podílem na vykonstruovaných monstrprocesech proti církvi a vyšetřováním tzv. číhošťského zázraku.

pro Seidla, s tím, že se jim do trestu započítává i čas strávený ve vazbě. Později Josefu Cukrovi Nejvyšší vojenský soud trest snížil na deset let – na soudním procesu byli přítomní i Cukrovi příbuzní – do té doby o něm neměli žádné informace.

6.5 VEZNĚNÝ¹²⁴

„Neexistovala žádná speciální vězení pro řeholníky, byli vězněni spolu s dalšími politickými i kriminálními vězni. [...] Spolu s ostatními drali peří, vyráběli povřísla, lepili sáčky, láтали pytle, sestavovali dveřní zámky, vyráběli vycpávky, jabloneckou bižuterii, pracovali v brusírně skla, v kožedělných řemeslech, ve stavebnictví, těžili uhlí a uran.“¹²⁵

Odsouzení a věznění kněží a řeholníci většinou netrávili celou dobu trestu jen v jediné věznici, nicméně byli poměrně často přemísťováni. Opakovaným motivem mezi vězni řeholníky a kněžími (ovšem nejen mezi duchovními) je tvorba skutečných řeholních společenství uvnitř věznic a pastorační práce probíhající v nelidských životních podmínkách mezi vězněnými laiky. Jednotlivé věznice nelze ani mezi sebou navzájem srovnávat, neboť výrazným činitelem míry „nesnesitelnosti“ vězeňského života totiž představovalo konkrétní zacházení bachařů.

Ani uvnitř vězení si nebyli vězni mezi sebou „rovni“, ale byli rozděleni podle vlastní „nebezpečnosti“. Tzv. útěkáři (vězni, kteří se již pokusili o útěk) byli speciálně označeni zeleným pruhem na rameni a bylo s nimi hůře zacházeno než s ostatními. Kněží, řeholníci a biskupové obecně patřili mezi tzv. „třídní nepřátele“ a bylo typické, že jim náležela práce v oddělených prostorách za minimální mzdu, jelikož náklady pobytu ve vězení si každý platil sám – z peněz získaných za práci. *„Ve výkonu trestu platilo, že co si kdo vydělal, se dělilo na zaplacení vězeňského ‚komfortu‘ – oblečení a strava nejnezbytnější pro přežití. Zbytek se pak dělil – polovina na úložné pro případ propuštění, z druhé poloviny tohoto zbytku dostal vězeň polovinu na kapesné pro nákup ve vězeňské kantýně (šlo o přilepšení nebo o nákup potřeb, které vězeňská správa neposkytovala – hygienické potřeby, psací potřeby a známky na dopisy). Druhá polovina tohoto zbytku se mohla odesílat rodině.“¹²⁶*

¹²⁴ Podle statistiky bylo mezi lety 1948–1968 uvězněno v Českých zemích 72 jezuitů (+ dva vstoupili do řádu ve vězení) a celkem byli odsouzeni k pěti stům patnácti rokům a osmi měsícům.

BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*, 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 174. ISBN 978-80-7325-130-7.

¹²⁵ BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*, 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 171. ISBN 978-80-7325-130-7.

¹²⁶ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny české provincie v době komunistického útlaku v letech 1950–1990*. Praha: Societas, 1995. s. 134.

Práce, které náležely (nejen) kněžím a řeholníkům, spadaly do kategorií nevýnosných, náročných a mnohdy i zdravotně škodlivých.

Komunikace s rodinou byla poměrně omezená. Co se týče návštěv, byla povolována jednou za čtvrt roku a měl na ni nárok jen ten vězeň, který nebyl v kázeňském trestu. Navštívit mohl vězně jen někdo z blízkých příbuzných, který byl navíc předem určen. Pokud bylo umožněno, aby za vězněným přišla rodina, bylo na ni tlačeno, aby během rozhovoru naléhala na vězněného, aby spolupracoval s bachaři, choval se slušně a umožnil tak brzký návrat domů. Průběh samotné návštěvy probíhal ve stoje a vězně od návštěvníků oddělovala síť (později nahrazena stolcem). Navíc byl celé návštěvě přítomen bachař, který měl právo kdykoli zasáhnout a setkání ukončit. Hlavní důraz byl kladen na fakt, aby se rodina (potažmo jakákoli veřejnost) nedozvěděla o skutečných poměrech ve věznicích. Proto byly například vyvěšovány v místnostech, kde návštěvy čekaly, než se budou moci setkat se svým vězněným rodinným příslušníkem, okázalé jídelní lístky. Se stejným účelem se jednalo i s vězněnými – výhradně na návštěvy jim dávali slušněji vypadající oblečení.

Dopisy se mohly posílat jednou měsíčně – pokaždé na stejnou adresu – a pod podmínkou, že vězeň nemá uložen kázeňský trest.

Od vynesení rozsudku v prosinci 1952 do propuštění na amnestii v roce 1960 prošel Josef Cukr několika věznicemi, mezi něž patří Pankrác, Mírov¹²⁷, Jáchymov, Valdice a Leopoldov.

6.5.1 JÁCHYMOV A VĚŽ SMRTI (1953–1956)

„Házet lopatou... musel člověk nabrat pětadvacet kilo. To byly železné lopaty, to se házelo na pás, který to vezl dál až po drtič. Tam jsem taky mnohokrát sloužil. A byl jsem tam s velmi slavným člověkem, kterého znáte pod jménem Ferda.¹²⁸ Páter Ferda.“¹²⁹

„Jediné ochranné pomůcky byly boty jakési a trenýrky. Předepsané byly boty, jaké mají rybáři – gumáky,¹³⁰ vzpomíná později Josef Cukr na podmínky v tzv. Věži smrti¹³¹ na

¹²⁷ Mezi jeho spoluvězně na Mírově patřil např. pater Felix Davídek.

¹²⁸ František Ferda (1915–1991) byl český kněz a léčitel. Během komunistického režimu byl vězněn od roku 1951 do amnestie v roce 1960. Nejprve po propuštění pracoval manuálně, později se vrátil ke kněžskému povolání (duchovní správce v Sušici a v Domově důchodců v Újezdci u Klatov). Zemřel v roce 1991.

¹²⁹ Ústav pro studium totalitních režimů, Sběrka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem 02, Velehrad 2012. Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ Věž smrti, nebo také Rudá věž smrti, se nachází ve Vykmanově (okres Karlovy Vary).

V letech 1951-1956 plnila funkci třídírny uranové rudy v rámci pracovního tábora Vykmanov II., kde byli vězněni hlavně političtí vězni, mezi kterými byl poměrně vysoký počet kněží a řeholníků. Věž sloužila k drcení

Jáchymovsku. Věž smrti (nebo také) Rudá věž smrti dostala svou přezdívku jednak podle rudě zbarvených cihel, jednak pro tvrdou práci bez ochranných pomůcek, v dlouhé pracovní době, s nuznou stravou, a navíc práce s radioaktivním materiálem stála mnoho vězňených život.

Navíc poměrně dost času byl otec Cukr zavřen v tzv. korekci, což v důsledku znamenalo zavřít vězně za určitý (někdy i vymyšlený) prohřešek¹³² a dát mu polovinu (někdy jen třetinu) jídla, co měli ostatní vězni. Obvykle dostávali jídlo na tři dny (nebo za tři dny), hlavně brambory, nic nesmělo být maštěné nebo masné (málokdy bylo maso). Vodu měli jen ráno a v poledne. Ačkoli v korekci Josef Cukr strávil celkem 143 dní, nijak negativně na ni nevzpomíná.

„Já nevím, co to bylo, že mě se to vůbec nedotklo (míni práci s radioaktivním materiálem – pozn. autorky), ale já myslím, že to bylo to, že jsem byl dost chytrý. Věřil jsem, že by ruda mohla něco dělat a podle toho jsem se zařizoval. Když jsem řekněme byl čtrnáct dní u lopaty, tak jsem něco provedl a šel jsem do pout zas. Tam jsem byl čtyři – pět dní, tak aby člověk pookřál. A tak jsem si našetřil ty sto čtyřicet tři dny.“¹³³

Navíc bylo běžnou součástí, že se mezi vězni vyskytovali donašeči. *„To jsme věděli, že jich je šestapadesát mezi sto padesáti a věděli jsme přesně, kdo jsou donašeči.“¹³⁴*

V táboře „L“ byl Josef Cukr vězněn celkem tři roky až do jeho rozpuštění a zavření Věže smrti v roce 1956.

6.5.2 KARTOUZY VE VALDICÍCH (1956–1958)

„(Pak) mě převedli na oddělení samotek, kde jsme seděli obvykle po dvou. Já jsem se octl na cele s šilencem – bývalým boxerem. Bylo velice složité s ním vyjít a musel jsem s ním jednat velmi opatrně a diplomaticky. Později jsem se dozvěděl, že se nakonec chudák oběsil. Také jsem seděl s velice roztomilým pánem – zlodějem Josefem. Ve svých krádežích zásadně nešel pod půl milionu. Měl vytríbený smysl pro humor a zvláštní noblesu. Po hospodách v Brně se mu přezdívalo baron, protože byl grand a rozdával i nakradené věci a platil za štamgasty útratu. Když jsem něco provedl, Josef mě vždycky bránil. Jak pro mě bachař přišel, postavil se

uranové rudy. Krycím názvem pro tábor bylo „L“. V roce 2008 byla věž přidána k národním kulturním památkám a v roce 2019 připsána na Seznam světového dědictví UNESCO.

¹³² Josef Cukr vzpomíná, že byl jednou zavřen do korekce proto, že šel neoholený na toaletu.

¹³³ Ústav pro studium totalitních režimů, Sběrka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem 02, Velehrad 2012. Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

¹³⁴ Tamtéž.

přede mě a křičel: ‚Já jsem zloděj, ale tento pán je nevinný.‘ Také ho za to poslali několikrát do korekce. Jednou jim řekl: ‚Nedělejte to, já jsem nevinný, nebo se budu muset sám nějak dostat ven a rozbiju vám to.‘ Do dvou hodin vyboural v korekci strop, sedl si na střechu a volal: ‚Tak pánové, sundejte mě, máte to přece jako povinnost.‘ Byl to kamarád na život a na smrt. Když jsem odcházel z Valdic, dal mi na rozloučenou svůj čibuk.‘¹³⁵

Mezi další vězně, se kterými sdílel celu, patřil i biskup Vasil Hopko,¹³⁶ který podle Cukra nenesl dobře vězeňské poměry a touto skutečností velmi trpěl. *‚Spal jsem nad ním, a jak jsem houpal nohama a naklonil jsem se dolů na jeho postel, říkám: ‚Tak excellence, to jsme mučedníci, to se máme.‘ Jen mi pohrozil.‘¹³⁷*

Cukrův slabý zrak byl příčinou jeho přemístění od původní práce broušení skla na loupání, čištění a přebírání zeleniny. *‚Když jsem byl na samotce se salesiánem páterem Františkem Hnilou,¹³⁸ ten vše pečlivě přebíral a ukládal do bedýnek. Já jsem se neupejpal a občas jsem taky něco z toho snědl, což mi on měl za zlé. Říkal jsem mu: ‚To není krádež, ale hřebík do rakve socialismu.‘¹³⁹*

6.5.3 LEOPOLDOV (1958–1960)

Poslední věznicí, kde byl Josef Cukr umístěn, byl Leopoldov. Zde jeho hlavní činností bylo šití pytlů, draní peří a později zpracovávání dovážených paprik. Kdo nesplnil denní limit, šel okamžitě do korekce. Například u draní peří (podle vzpomínek otce Cukra) musel denně vyprodukovat padesát pět dkg hrubého peří, kdo měl nad šedesát dkg, mohl dostat úlevu. Aby

¹³⁵ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 7. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005–2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 43. ISBN 80-7192-688-4.

¹³⁶ Blahoslavený biskup Vasil Hopko (1904–1976), slovenský řecko-katolický duchovní, zastával úřad pomocného biskupa prešovské eparchie. Ve vykonstruovaném procesu mu byl uložen trest patnácti let odnětí svobody a mimo jiné prošel věznicemi jakým byl Mírov nebo Leopoldov. Po propuštění v roce 1964 byl znovu internován v Oseku a ke svému úřadu se navrátil až v roce 1968, přesto byl dále komunistickým režimem perzekvován. Vězení a špatné zacházení (i mučení) zanechalo důsledky na jeho zdraví. 23. července 1976 umírá v Prešově. Jan Pavel II. jej 14. září 2003 blahorečil.

¹³⁷ Ústav pro studium totalitních režimů, Sběrka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem 02, Velehrad 2012. Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

¹³⁸ P. František Hnila (1916–1993), salesián, během Akce K byl internován v Želivu, odtud převezen do vyšetřovací vazby v Jihlavě, kde bylo s ním zacházeno velmi surově. Později je odsouzen za špionáž a velezradu a je mu udělen trest ve výši dvaceti tří let vězení. Byl vězněn opakovaně na Mírově a v Jáchymově. Propuštěn byl v roce 1960 na amnestii, dále pracoval jako dělník a v roce 1969 se stává duchovním správcem ve Všemině. V roce 1978 je přeložen do farnosti Rajnochovice a zde zůstává až do své smrti v roce 1993.

¹³⁹ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 6. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005–2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 44. ISBN 80-7192-688-4.

byl schopen denní limit splnit, dával na konci směny hrst peří do vody, následující den ho vytáhl, zpracoval, a tak docílil o deset deka větší váhy peří. Bylo zvykem udělat práci navíc – místo svého spoluvězně – který nebyl až tak zdatný, nebo výměnou za přednášky, které probíhaly během práce, podobně jako společné modlitby.¹⁴⁰ Mezi vězni platilo nepsané pravidlo, že všichni měli stoprocentně splněný denní limit, aby nemohlo dojít ke tlakům ze strany dozorců a vzájemnému porovnávání mezi jednotlivými vězni. I proto zdatnější pomáhali méně zdatným.

„Kněží pracovali v Leopoldově vždy tak, aby ti šikovnější pomáhali starým a méně šikovným. Takže celé kněžské oddělení mělo vždy jen sto procent, sem tam někdo tak půl procenta navíc. Tendence kněžského oddělení byla, aby nikdo nebyl úderníkem, aby se na nikoho nemohla soustředit pozornost velitelství a nevytvářely se pak vůči někomu tlaky. Tak se nemohlo rozlišovat – ten je lepší, ten horší vězeň. [...]“¹⁴¹

Zároveň stoprocentním splněním práce si vězeň zajistil možnost návštěvy rodiny, psaní dopisů nebo mohl dostat kousek sádla nebo marmelády.

Výdělek za draní peří byl velmi nízký – všechny peníze padly na náklady pobytu ve věznici, neměl tedy ani úložné, ani nemohl nic posílat rodině – dostával jen velmi nízké kapesné v podobě vězeňských lístků.

Ve věznici se nacházelo zvláštní „kněžské oddělení“, tzv. Vatikán, kde přebývalo přibližně 150 duchovních. *„Musím říct, že bachaři tu byli na nás kněze velmi ostří, většinou to byli takoví primitivové z východního Slovenska. Chovali se k nám podle hesla: ‚Keď som vojákom, nesom človekom.‘ Na druhé straně jsme se jim trochu nedivili, protože byl mezi námi náš bývalý bohoslovec Vančura,¹⁴² který donášel do kanceláře na kněze i na bachaře. Oni nám to pak předhazovali a vyčítali nám, že se nám nedá věřit.“¹⁴³*

¹⁴⁰ „Přes všechny těžké podmínky řeholníci i ve vězení konali pastorační činnost. Křtili, připravovali se na přijetí kněžských svěcení, získávali nové členy řádu.

Rok 1956 byl rokem zklamaných nadějí, a to nejen pro církev. Při krátkodobém (ale krátkodechém) uvolnění inspirovaném XX. Sjezdem KSSS se totiž aktivizovaly mužské řehole. Častěji než dříve se řeholníci tajně scházeli, pokoušeli se navázat kontakt s vedením svých řádů v zahraničí, organizovali tajná studia pro své bývalé bohoslovce, pracovali s mládeží apod. V tomto období dokonce došlo i k několika tajným vstupům do řádu. Nicméně toto období netrvalo dlouho – první známky návratu k předchozím standardům byly zaznamenány již v létě 1956, k definitivnímu zlomu došlo na podzim téhož roku po polských a maďarských událostech. Dokonce se zdá, jako by komunistický režim nabral ‚druhý dech‘.“

BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 172. ISBN 978-80-7325-130-7.

¹⁴¹ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny české provincie v době komunistického útlaku v letech 1950–1990*. Praha: Societas, 1995. s. 134.

¹⁴² Fr. Jaroslav Vančura, jezuitou od roku 1947, při zatčení v roce 1953 navázal spolupráci s StB. Jeho úkolem bylo donášet informace mj. o aktivitách pražských jezuitů. Později byl opět zatčen a odsouzen, neboť donášel pouze povrchní zprávy a snažil se tajně své bratry krýt. Po vypršení trestu však nepřestával s StB spolupracovat a

Spolu s paterem Cukrem byli tou dobou uvězněni také pater Bohuslav Burian¹⁴⁴ a biskup Gojdič.¹⁴⁵ „Každý z nich byl úplně jiný. Pater Burian, přímý a odvážný, přezdívaný farář pistolník, který jednal s bachaři na rovinu a neměl z nich strach. Když z Leopoldova utekl a pak ho po několika dnech chytili, vyřídili se bachaři na něm a nechali ho umřít na zápal plic. Biskup Gojdič byl nejhodnější a nejvládnější člověk, jakého jsem kdy viděl. Byl to opravdu svatý člověk – lze to těžko vyjádřit slovy, člověk se s ním musel setkat. By to muž velmi tichý a pokorný, často vystavovaný útokům bachařů.“¹⁴⁶

Nicméně pokud někdy později Josef Cukr mluvil o letech strávených ve vězení, hovořil vždy s nadhledem a optimismem. „Podívejte se, jakmile tam člověk jednou je, tak si musí ujasnit realitu. A že by mohla být situace jiná, že bych třeba mohl přednášet teologii, to jsem se neživil. Víte, co to je? Víra.“¹⁴⁷

6.6 PASTORACE LAIKŮ VE VĚZNICÍCH

Je potřeba zdůraznit ani ne tak způsob, jakým si kněží a řeholníci nalézali v ilegality možnost k jakékoli duchovní činnosti jak sami mezi sebou (např. vyučování bohoslovců, tajná svěcení), tak zvláště mezi laiky. Hlavní cíl a hlavní funkce pastorační práce laiků spočívala primárně v dodávání útěchy a odvahy. Laici byli jak pod vnitřním tlakem, spočívající ve vězeňském způsobu života a chování jednotlivých dozorců, tak na ně doléhaly i vnější tlaky v podobě

na základě jím vyjádřených informací došlo ve druhé polovině padesátých let k několika zatčením spolubratrů jezuitů.

VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948–1964*. 1. vyd. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2004. s. 205. ISBN 80-7266-179-5.

¹⁴³ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 7. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005–2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 44. ISBN 80-7192-688-4.

¹⁴⁴ P. Bohuslav Burian (1919–1960), katolický kněz, v padesátých letech byl zatčen a vězněn, protože pomáhal hlavně zájemcům o bohosloví a pronásledovaným přecházet hranci do Rakouska. Po jednom z přechodů byl zatčen, mučen, přinucen k přiznání pod vlivem drog a odsouzen na dvacet let tvrdého žaláře. Postupně vystřídal několik věznic, včetně práce v uranových dolech u Jáchymova, a v roce 1960 utekl z věznice v Leopoldově. Po pár dnech byl chycen a držen na samotce, čímž se radikálně zhoršil jeho zdravotní stav, že zemřel.

¹⁴⁵ Blahoslavený Pavel Petr Gojdič (1888–1960), řeckokatolický duchovní a biskup (eparcha prešovský). Po internaci v roce 1950 (Akce P) byl zatčen, odvezen a o rok později souzen spolu s dalšími duchovními a ve vykonstruovaném procesu byl odsouzen na doživotí za velezradu a špionáž. Následkem tvrdého věznění a mučení zemřel v roce 1960 v Leopoldově. Papež Jan Pavel II. jej roku 2001 prohlásil blahoslaveným.

¹⁴⁶ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 7. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005–2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 44. ISBN 80-7192-688-4.

¹⁴⁷ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), výstřižek z *Katolického týdeníku*. Praha: Katolický týdeník, 2004, č. 51–52. (Rozhovor vedl Miloš Doležal.)

neúspěšných zpráv o rodině: manželka se dala rozvést, rodina má těžké finanční problémy, děti nemohou studovat atp.

V izolaci byl osobní styk téměř nemožný, čímž ještě více stoupla vynalézavost ve způsobech, jakým se pastorec prováděla. Například se posílaly tzv. traktáty – promluvy na neděle – nebo dokonce i sv. přijímání. „*Malé kousky Těla Kristova byly baleny do cigaretového papírku, naskládány do krabičky od sirek a v tomto „cimboriu“ doručeny laikům na oddíl. Oni pak i s papírkem přijímali Tělo Páně, aby nedošlo k žádnému zneuctění [...]*“¹⁴⁸

I přes veškerou možnou opatrnost dozorcí někdy činnosti odhalili a činitele zavírali do korekcí. Na druhou stranu i díky některým mírným dozorcům se mohly možnosti pastorec (byť nepravdělné) uskutečnit.

6.7 AMNESTIE (1960)

Ve dnech **10. – 12. května 1960** bylo na amnestii propuštěno 64 % politických vězňů, čemuž v konkrétních číslech odpovídá 5601 propuštěných z 8708 vězňů.¹⁴⁹ Amnestie byly udělovány prezidenty republiky obvykle při příležitosti jejich inaugurace nebo významných výročí. Amnestie v roce 1960 nebyla ojedinělou – během komunistického režimu byla vyhlášena v letech **1948**¹⁵⁰ (nástup Klementa Gottwalda do funkce prezidenta); **1953**¹⁵¹ (inaugurace Antonína Zápotockého); **1955**¹⁵² (připomínka desátého výročí osvobození Československa; **1957**¹⁵³ (inaugurace Antonína Novotného).

K dílčím důsledkům amnestie, které se týkají katolické církve u nás, patřila změna postoje života církve v komunistickém režimu. Církev se od své „pasivní rezistence“ začala více a častěji uchýlovat ke „skrytosti“. Mluvíme tak o fenoménu tzv. podzemní církve, církve

¹⁴⁸ PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny české provincie v době komunistického útlaku v letech 1950–1990*. Praha: Societas, 1995. s. 132.

¹⁴⁹ ROKOSKÝ, Jaroslav. Amnestie 1960. *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů České republiky, 2011, roč. 5, č. 1, s. 36–54. Dostupné na: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1101/036-054.pdf>

¹⁵⁰ Rozhodnutí č. 1178/1948 Ú. I., čl. I, Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii v oboru občanského trestního soudnictví ze dne 19. června 1948. Dostupné na: <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/amnestie-z-19-cervna-1946>, [cit. 2020-03.23].

¹⁵¹ Rozhodnutí č. 1/1953 Ú. I., čl. II, Rozhodnutí prezidenta republiky a vlády ze dne 4. května 1953 o amnestii. Dostupné na: <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/amnestie-z-4-kvetna-1953>, [cit. 2020-03-23].

¹⁵² Rozhodnutí č. 117/1957 Ú. I., čl. I, Rozhodnutí prezidenta a vlády republiky Československé ze dne 9. května 1955 o amnestii. Dostupné na: <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/amnestie-z-9-kvetna-1955>, [2020-03-23].

¹⁵³ Amnestie je totožná se zněním amnestie z roku 1955.

koexistující. Podzemní církev, kterou utvářeli převážně kněží, kterým nebyl dán státní souhlas k výkonu kněžské činnosti.¹⁵⁴

Amnestie v roce 1960, díky které byl propuštěn i páter Cukr, byla vyhlášena k výročí patnáctého osvobození Československa. „*Tato neotřesitelná síla a pevnost našeho socialistického zřízení – jakož i jeho humanismus, veliká důvěra, kterou má Komunistická strana Československa a socialistický stát mezi pracujícími – umožňují, aby osobám, které se dopustily v minulosti závažných trestných činů směřujících proti politickým a hospodářským základům naší republiky, byla dána příležitost odčinit svou vinu před lidem poctivou prací.*“¹⁵⁵

Amnestie zastihla pátera Cukra v Leopoldově. „*Měli nás z Leopoldova pustit na amnestii 12. května 1960. Z neznámých důvodů nás několik hodin pozdrželi až do noci. Zůstal tam se mnou básník Jan Zahradníček. Pak nás 13. května pustili.*“¹⁵⁶

„*Šel jsem domů, samozřejmě sám, stoupal jsem do kopců, kde bydlíme, byly už tři hodiny (ráno – pozn. autorky), krásně svítalo ranní svítání, ale bylo mi tak nějak, jak nebývá obyčejně, tak mdló. Stydím se za to. Doma mě samozřejmě nečekali. Vůbec nevěděli, že bude moje amnestie. [...] A teď jsem se tam objevil, a to bylo boží dopuštění. Všechno vzhůru nohama.*“¹⁵⁷

Josef Cukr prožil a zakusil věznění obou totalit (nacistické i komunistické) a svou zkušenost shrnuje následovně: „*Důvody mého věznění byly vždycky stejné. Nebyli jsme dost poddajní režimu, který hlásal nějakou ideologii, máme vzdělání a také svědomí, kterým jsme vázání. Máme poslání proroka pro národ, a v důsledku toho se nemůžeme ohýbat tam, kam se komu líbí.*“¹⁵⁸ Zároveň podle svého názoru spočívá veliký rozdíl mezi nacismem a komunismem ve způsobu, jakým své represe prováděly. „*[...] nacisté své represe dělali ještě podle paragrafů*

¹⁵⁴ BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jirí. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. s. 239–242. ISBN 978-80-7325-130-7.

¹⁵⁵ Rozhodnutí č. 54/1960 Sb., Rozhodnutí presidenta Republiky československé ze dne 9. května 1960 o amnestii. Dostupné na: <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/amnestie-z-9-kvetna-1960>, [cit. 2020-03-23].

¹⁵⁶ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 7. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005–2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 45. ISBN 80-7192-688-4.

¹⁵⁷ Ústav pro studium totalitních režimů, Sběrka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem 03, Velehrad 2012. Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

¹⁵⁸ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), výstřížek z *Katolického týdeníku*, č. 45, Praha: Katolický týdeník, 1999. (Rozhovor vedl Ondřej Tuček.)

a zákona, kdežto komunismus byla svévole lůzy. Společnou však měli likvidaci svých názorových odpůrců.“¹⁵⁹

7 DĚLNÍKEM (1960–1968)

Díky své „kriminální minulosti“ a pobytu ve vězení měl Josef Cukr zpočátku problém sehnat práci. Nakonec jej přijali jako umývače autobusů v Brně, nicméně pro nemožnost sehnání bytu se rozhodl zůstat dočasně nezaměstnaný a pomoci svému švagrovi se stavbou domu. Po pár měsících nastoupil do průmyslového podniku v Huštěnovicích jako skladník, kde pracoval až do svého úrazu způsobenému pádem ze střechy, když pomáhal své známé na stavbě domu, v roce 1968 – poté byl ze zaměstnání propuštěn.

Mezi důležité události šedesátých let, které proměnily dosavadní podobu církve a dotkly se přímo i pozdější další duchovní činnosti Josefa Cukra, je svolání tzv. II. vatikánského koncilu, nesoucí se pod heslem *aggiornamento* („zdnešnění“, zmodernění). Výsledky a rozhodnutí koncilu se přímo dotkly katolické církve ve světovém měřítku a došlo k celé řadě změn jak spirituálních (např. prolínání tradičních a moderních pojetí), tak „praktických“ a organizačních (sloužení mši čelem k lidu a v národních jazycích). Podle zkušeností Václava Dlapka se Josef Cukr ke koncilu později nevyjadřoval. *„Myslím, že to nebylo pro otce Cukra nějakým velkým tématem. Dobře si uvědomoval, že když sám se mnohem více pohyboval v modrákách leza po lešení nebo po střechách v areálu bohosudovského poutního kostela než v důstojném kněžském oděvu s kolárkem, že se Církev musí při své službě lidem přizpůsobit totálně proměněným poměrům a že musí na nové situace pružně reagovat – právě s tou ignaciánskou kreativní věrností vůči Kristu.*“¹⁶⁰

8 „ZNOVU“ KNĚZEM (I DĚLNÍKEM) V BOHOSUDOVĚ (1968–2001)

S příchodem tzv. pražského jara a krátkodobým uvolněním poměrů, a jistou shodou okolností, získal páter Cukr státní souhlas ke kněžské službě. Jak již bylo řečeno, kvůli svému zranění byl propuštěn z práce. V době následné rekonvalescence Cukra oslovil církevní tajemník z Uherského Hradiště, protože sháněl kaplana a věděl o Cukrově situaci, zda by se nechtěl vrátit do duchovní správy – samozřejmě pod podmínkou získání státního souhlasu. Navíc mohlo hrát roli, že otec onoho církevního tajemníka kdysi pracoval ve mlýně Cukrova otce.

¹⁵⁹ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), výstřížek z *Katolického týdeníku*. Praha: Katolický týdeník, 2004, č. 51–52. (Rozhovor vedl Miloš Doležal.)

¹⁶⁰ P. Václav Dlapka (1963). Jezuita a blízký přítel. V současné době působí na Velehradě. Velehrad 17. 4. 2020 (rozhovor pomocí e-mailové korespondence).

„Pár měsíců byla situace dost složitá, protože dosavadní farář byl v nemocenském stavu, neměl ještě důchod a nevěděl, kam půjde. Já jsem byl tím pádem bez práce a bez platu. Psal jsem dopisy na různá místa – představeným, biskupovi i krajskému církevnímu tajemníkovi do Ústí, aby mi pomohli situaci vyřešit, že jsem dělník v socialistické společnosti bez práce. Pak se mi podařilo vyběhat potřebné papíry a předvolal si mě krajský církevní tajemník. Vyčítal mi mé dopisy a pokáral mě. [...] Přidal jsem k dobrému, že jsem v kriminále seděl s bývalým krajským tajemníkem KSČ z Ústí nad Labem, který byl zavřený pro nějaké rozkrádačky, a že věřím, že se spolu dohodneme. Nakonec jsem souhlas dostal.“¹⁶¹ Tímto způsobem dostal státní souhlas.

Poté byl jako jednapadesátiletý znovu poslán do Bohosudova na místo duchovního správce. Obecně ve větší míře docházelo k umožňování kněžím ujímat se duchovní správy ve farnostech, aniž by jim byl odebrán státní souhlas, neboť se režim domníval, že budou pod drobnohledem místních církevních tajemníků méně nebezpeční. Ovšem v rámci řeholí tak opět pokračovalo „roztrhávání“ komunit. Co se týče např. jezuitů, ti se na krátký čas (1968–1975) vrátili do rezidence na Ječnou 2 na Novém městě v Praze, ovšem na úplnou obnovu života v komunitě museli ještě počkat. Kromě rozptýlených řeholníků žijících ve farnostech, žili také řeholníci v soukromých bytech, nebo malých domech, a tvořili zde drobné komunity, jejich členové zároveň civilně pracovali a žili řeholním životem, nakolik jim situace umožnila.

Bohosudov, coby do velikosti farnosti, nepatřil mezi početné. *„V neděli chodívalo na mši tak 20–30 lidí, o svátcích maximálně 60. Na náboženství bylo tak jedno dítě. Sem tam nějaký pohřeb, většinou ale v kremaci.“¹⁶²*

Dne 16. ledna 1969 se v Praze na Václavském náměstí upálil mladý student Jan Palach na protest nečinnosti tehdejší veřejnosti vůči okupaci vojsk Varšavské smlouvy. Popáleninám podlehl 19. ledna a jeho pohřeb 25. ledna se stal masivním projevem sounáležitosti a manifestací proti okupaci. Josef Cukr vzpomíná: *„Když se v lednu 1969 upálil Jan Palach, přišli za mnou tři studenti a žádali za něj mši svatou. Přislíbil jsem jim, že další den – v den jeho pohřbu – budu sloužit za něj. Do rána visely na zastávkách a v obchodech v okolí plakáty, že se bude v Bohosudově v bazilice konat panychida za Jana Palacha. Bazilika byla úplně nacpaná, hlavně studenti a mladí lidé. Církevní tajemnice byla, jako by jí na nože brali,*

¹⁶¹ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 8. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005–2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 46. ISBN 80-7192-688-4.

¹⁶² Tamtéž

*ambity kostela hlídali esenbáci se psy a vojáci z ruské posádky nesměli vycházet, protože se obávali provokace. Protože ale komunisté byli ještě velmi nejistí, neměl jsem z toho žádné komplikace, dokonce mě tajemnice na nejbližší kněžské schůzi před ostatními pochválila, že vše bylo dobře zorganizované.*¹⁶³

Důležitou snahou, (nejen) bývalých politických vězňů, na konci šedesátých let byla možnost být soudně rehabilitován. Zákon, který umožňoval prohlásit původní rozsudky za neplatné a soudní proces za vykonstruovaný, byl skutečně v roce 1968 vydán a v některých případech docházelo k přezkoumání. Dne 1. července 1969 podal Josef Cukr žádost o soudní rehabilitaci, nicméně s nástupem normalizace došlo ke zpomalení (později zastavení) rehabilitačních snah a rehabilitován byl až v roce 1990.

Pro život Josefa Cukra byla velmi typická (mimo jiné) fyzická práce, kterou nepovažoval za nutné zlo, ale za lék. Následující životní období v Bohosudově se proto u něj neslo v duchu oprav bohosudovského poutního místa a okolních sakrálních staveb¹⁶⁴ a u vnitřní tiché touhy obnovit místní církevní gymnázium. Jeho blízcí vzpomínají, že v této době byl častokrát viděn ve špinavých montérkách stojící na lešení, ponořen do zednických prací. Sám později v rozhovoru pro Katolický týdeník řekl: „*Chceme-li si zachovat vizáž, musíme pracovat a ukázat lidem kolem sebe, že práce není ponížení, ale hodnota, která člověka zdokonaluje, dává mu vědomí, že je s to něco udělat. A to je pro život důležitější, než stále jen unikat do prázdna a ztrácet sebevědomí.*“¹⁶⁵ Spolu se svým spolupracovníkem Antonínem si sami stavěli lešení, míchali maltu, omítali. „*Občas jsem přibíral brigádníky, ale většinu jsme dělali sami. I kdybychom chtěli, národní výbor nám nechtěl žádnou firmu povolit, takže nám nic jiného, než zvládat všechno ve dvou, nezbývalo.*“¹⁶⁶

Nestávalo se, že by StB Josefa Cukra vysloveně perzekvovala jako v padesátých letech, nicméně návštěvy agentů na faře nebyly ničím neobvyklým. I od ostatních místních se občas dočkal nelichotivých vyjádření, falešných pomluv a házení „klacků pod nohy“. Například bylo běžné, že učitelé měli příkaz „odlákávat“, což znamenalo co možná nejvíce zamezovat možnostem vyučovat náboženství – dali třídám volný kroužek, nepustili děti do školy nebo do

¹⁶³ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 8–9. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005-2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 48. ISBN 80-7192-688-4.

¹⁶⁴ Sám uvádí, že se mu podařilo opravit jedenáct kostelů.

¹⁶⁵ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), výstřížek z *Katolického týdeníku*, č. 45, Praha: Katolický týdeník, 1999. (Rozhovor vedl Ondřej Tuček.)

¹⁶⁶ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 8. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005-2006).

třídy. Otec Cukr se nevyhnul ani falešným obviněním na rodičovských schůzkách, že zneužívá děti k práci na faře. Nebylo ani výjimkou, že se někteří z bývalých žáků, případně bývalých učitelů, bohosudovského biskupského gymnázia stali komunisty na vysokých postech a jeho kněžskou práci komplikovali. On však své kněžské povolání vnímal odlišným způsobem. „*Když jsem nemohl kázat, mluvit s lidmi, protože tady přede mnou venku plivali, musel jsem dělat opraváře. Bylo to nejlepší kázání.*“¹⁶⁷

Materiál potřebný k opravám získával Josef Cukr různými způsoby. V rozhovoru pro ÚSTR vzpomíná, že na opravu ambitů potřeboval 70 000 nových cihel, které se mu podařilo získat od nějakého vedoucího cihelny za láhev slivovice.¹⁶⁸ O stejných ambitech se zmiňuje i Václav Dlapka: „*Nejvíce se mi vrylo do paměti, jak nás hned po seznámení na začátku léta 1990 zavedl k bohosudovské bazilice a s jistou hrdostí rozpráhl ruce od ambitu k ambitu a zvolal: tohle všechno jsem nakradl! Tím měl na mysli to, že se za tzv. socialismu vůbec netrápil skrupulemi, jestli náhodou nepoškozuje socialistický stát nebo sovětskou armádu. Čile totiž obchodoval s vojáky bohosudovské vojenské posádky a kupoval od nich, co rozkradli z armádních zásob, a nedělal si vrásky z toho, že podlamuje bojeschopnost okupační armády i bojovou morálku a ideovou čistotu jejich příslušníků. A když mohl získat něco na úkor státu pro záchranu baziliky, vůbec neváhal. Pochopil svou situaci v komunistickém režimu tak, že je v permanentní válce se záluďným nepřitelem a že jde o přežití církve a každá drobná sabotáž je dobrá.*“¹⁶⁹

V sedmdesátých letech se nicméně o Josefa Cukra začala StB v Ústí nad Labem znovu zajímat. V roce 1970 byl na něj „*zaveden pozorovací svazek pro podezření z rozprodeje starožitností do NSR, které byly neevidovaným církevním majetkem*“.¹⁷⁰ V dokumentu se zároveň nachází informace, že činnost Josefa Cukra byla sledována hlavně kvůli lidem, kteří za ním dojížděli (nejčastěji se jednalo o bývalé studenty jezuitského gymnázia v Bohosudově). StB vnímala ohrožení hlavně z důvodu sousedství poutního místa a fary s objektem, kde sídlila sovětská armáda. O tři roky později bylo sledování ukončeno, neboť se

¹⁶⁷ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), výstřížek z *Katolického týdeníku*, č. 45, Praha: Katolický týdeník, 1999. (Rozhovor vedl Ondřej Tuček.)

¹⁶⁸ Ústav pro studium totalitních režimů, Sběrka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem (dokumentace k rozhovoru s p. Josefem Cukrem), Velehrad 2012. Rozhovor vedla Stanislava Vodičková.

¹⁶⁹ P. Václav Dlapka (1963). Jezuita a blízký přítel. V současné době působí na Velehradě. Velehrad 17. 4. 2020 **(rozhovor pomocí e-mailové korespondence).**

¹⁷⁰ Archiv bezpečnostních složek, KR/MV, arch. č. KR-934931 MV, vyšetřovací spis – krycí jméno „KANÁL“, návrh na zavedení signálního svazku, s. 1.

nepodařilo nalézt žádné důkazy o nelegální činnosti, o které se StB domnívala, že by ji Cukr praktikoval.

V prosinci 1974 byl Cukr celkem třikrát pozván na pohovor, aby objasnil některé okolnosti, které nebyly orgánům známy. Ve spise stojí, že Cukr popřel jakékoli kontakty se svými řádovými spolubratry a na osoby v cizině. Nicméně *„prověrkou získaných poznatků bylo zjištěno, že styky na řádové spolubratry udržoval a udržuje i nadále, i když tyto jsou poměrně řídké. Při projednávání otázek souvisejících s jeho činností se vždy snažil převést téma hovoru na diskusi k vnitropolitickým problémům a bylo zřejmé, že v těchto otázkách má značný přehled“*.¹⁷¹

V červenci 1975 bylo znovu požádáno o otevření spisu „KANÁL“ a o jeho rozšíření, protože na Cukra padlo podezření, že nepřímo nabídl pomoc při přechodu hranic tím, že by dotyčnému vykomunikoval zázemí u někoho z německých duchovních sídlícih v NDR. Krycí jméno „KANÁL“, kterému předcházela krycí název „JEZUITA“, odkazuje právě na domnělý vzniklý „kanál“ mezi Cukrem a NDR, případně s Vatikánem. Zbytek dokumentu, kde by podle všeho měl být výčet činů, které StB udělá, aby vše prověřila, chybí a pravděpodobně byl odtržen.¹⁷² Avšak ještě v červenci téhož roku, co byl podán návrh na znovuotevření „KANÁLu“ byla žádost zablokována. Dokumenty StB vypovídají, že se jim ani později dlouhodobě nepodařilo nalézt větší důvod podezírat Josefa Cukra z nelegální činnosti. Shrnutí zápisů o sledování (jejichž přímé výsledky nejsou dochovány) vypovídají, že otec Cukr věnoval nejvíce sil opravám církevního majetku. V roce 1985 podle nich začal přemýšlet o odchodu do důchodu i kvůli svému zdravotnímu stavu, což nakonec neučinil pro nedostatek kněží. Až v květnu 1987 byla akce „KANÁL“ definitivně ukončena.

Při zpětném pohledu do dob komunistického režimu na otázku: *„V čem si myslíte, že bylo největší zlo komunismu?“* odpovídá: *„Dovedli oklamat všechny lidi dobré vůle, kteří jim po válce v euforii z osvobození Rudou armádou uvěřili. Vydávali se za dobráky, kteří pomohou bezzemkům k půdě, zlepšit podmínky dělníků v továrnách a budou poctivě pracovat. Takže jim všichni naletěli. Zatím ale ničili člověka a učinili z něho otroka.“*¹⁷³

¹⁷¹ Tamtéž, s. 2.

¹⁷² Chybí pouze polovina stránky. Podle nerovného a ledabylého místa odtržení soudím, že papír byl roztržen ručně.

¹⁷³ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), rozhovor s P. Josefem Cukrem, str. 9. Pod vedením Vojtěcha Vlčka (2005-2006).

VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 49. ISBN 80-7192-688-4.

Později, když již byl na Velehradě, vzpomíná Václav Dlapka, že se Josef Cukr aktuální politickou situací příliš nezabýval. „*Myslím, že se aktuální politikou moc netrápil, pomáhal mu při tom právě ten jeho nadhled. Ke státu měl dost značný odstup či skepsi, k tomu ho jistě přivedly jeho trpké zkušenosti. A na všechno hleděl přes své osobní vztahy. Podobně jak to bývá v jezuitských anekdotách, jak se baví staří jezuité v jiných zemích, když sledují zprávy – komentují, jak vystupují různí ministři a předsedové vlád, kam to až dotáhli. Dobře je totiž znají z dob, kdy byli jejich žáky na různých prestižních jezuitských školách. [...] Občanskou povinnost volit si plnil vzorně: vždy stál jako první před volebním místem ještě před jeho otevřením. Žertoval, že musí odvolit hned, protože by se konce voleb nemusel dožít a svůj hlas by tak promarnil.*“¹⁷⁴

Po sametové revoluci v listopadu 1989¹⁷⁵ svitla naděje, že by se mohlo znovu otevřít biskupské gymnázium v Bohosudově. Stalo se tak 1. ledna 1993 a otec Cukr stál u jeho znovuoobnovení. Až do svého odchodu do důchodu na Velehrad v roce 2001 působil na gymnáziu jako zástupce ředitele a vedoucí internátu. Během svých posledních třinácti let života, které prožil na Velehradě, sloužil mše, dával dohromady místní knihovnu, o které se vyjádřil, že se jedná o již v pořadí šestou knihovnu, o kterou se stará a denně sloužil mše v nedalekém domě pro zdravotně postižené (Vincentinum).

Jeho všední den, podle vzpomínek patera Václava Dlapky SJ, začínal obvykle velmi brzy, aby byl po ranní modlitbě k dispozici v již zmíněném Vincentinu. „*Po návratu střídavě posnídal, a přitom si s námi zažertoval na různá témata, například s humorem ironizoval své zdravotní obtíže. Při tom všem ukazoval svůj ohromný nadhled a vším, co dělal, probleskovala jeho moudrost, s kterou rozlišoval malichernosti, které méně moudří dramatisovali a silně prožívali, od toho, na čem v životě hlavně záleží.*“¹⁷⁶

Značnou část dnů vyplňovaly návštěvy ze všech koutů republiky a činnosti odpovídající jeho zdravotnímu stavu, nebo občasně pochůzky (například k ševci, jelikož potřeboval speciální zdravotní boty). Pokud se cítil dobře, sloužil někdy odpoledne mši v bazilice a zpovídal. Samozřejmě byl součástí denního řádu, který je typický pro život v řeholní komunitě – společné stolování, společné modlitby, služby na mších atp.

¹⁷⁴ P. Václav Dlapka (1963). Jezuita a blízký přítel. V současné době působí na Velehradě. Velehrad 17. 4. 2020 (rozhovor pomocí e-mailové korespondence).

¹⁷⁵ O jakémkoli přímém zapojení Josefa Cukra v listopadu 1989 nemám žádné zmínky.

¹⁷⁶ P. Václav Dlapka (1963). Jezuita a blízký přítel. V současné době působí na Velehradě. Velehrad 17. 4. 2020 (rozhovor pomocí e-mailové korespondence).

V roce 1997 se stal členem Konfederace politických vězňů¹⁷⁷ a v roce 2005 je veden v řadách Českého svazu bojovníků za svobodu.¹⁷⁸ Přibližně v této a následující době vzniká nejvíce rozhovorů s Josefem Cukrem a později i již zmíněný díl z pořadu České televize z cyklu *Neznámí hrdinové: Dělník slova i lopaty*, který natočil Jiří Fiedor. Z knih, které byly vydány a obsahují rozhovor s Josefem Cukrem, bych zde ráda jmenovala *Proti zlému krompáč a lopata* od autora Miloše Doležala a knihu *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel*, jejíž autorem je Vojtěch Vlček.

Josef Cukr zemřel ve čtvrtek 26. června 2014 ve věku devadesáti sedmi let. Pohřeb se uskutečnil v bazilice Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje na Velehradě 2. července 2014 a jeho tělo bylo uloženo do řádového hrobu na místním hřbitově.¹⁷⁹

Dne 18. září 2014 mu byla slavnostně odhalena pamětní deska v areálu bohosudovského gymnázia.

O pár dní později (21. září) byla v bazilice Panny Marie Bolestné v Bohosudově slavena bohoslužba k uctění památky Josefa Cukra, při níž zazněla *Missa solemnis* v provedení sto deseti členného tělesa pod taktovkou skladatele Miloše Boka. Ten se vyjádřil, že zmíněnou skladbu složil z popudu samotného Josefa Cukra.¹⁸⁰

9 ZÁVĚR

Primárním cílem mé práce bylo shromáždit a uspořádat dokumenty, které se týkají Josefa Cukra, a napsat životopis na pozadí doby, ve které žil, neboť jeho jméno a životní příběh dodnes rezonuje mezi lidmi, kteří jej znali. Josef Cukr byl, a stále ještě zůstává, pro své spolubratry i ostatní své blízké vzorem ryziho života podle ignaciánské spirituality a velké vnitřní odvahy, kterou ze sebe vyzařoval, kdekoli se nacházel. Zpětně se na své utrpení díval

¹⁷⁷ Konfederace politických vězňů České republiky (KPV ČR) má za cíl sdružovat dodnes žijící politické vězně a jejich rodiny. Politickým vězněm je každý, který prokázal, že vyjadřoval v tehdejší Československu nebo v cizině jakýkoli odpor vůči komunistickému režimu v letech 1948–1989, bylo s ním krutě zacházeno, nebo byl odsouzen pro politický odpor. Mezi významné snahy konfederace je prosazování soudní rehabilitace jejich členů. Konfederace politických vězňů je „právním a ideovým nástupcem ‚Klubu bývalých politických vězňů – K231‘, který byl ustanoven v roce 1968, v tomtéž roce mocensky potlačen armádami pěti států Varšavské smlouvy.“

KVP-CR. O nás. Kvp-cr.cz [online]. [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://www.kpv-cr.cz/o-nas/>

¹⁷⁸ Český svaz bojovníků za svobodu (ČSBS) vznikl v roce 1990 z původního Českého svazu protifašistických bojovníků. V současnosti je existence spolku vnímaná kontroverzně (např. pro členství lidí provázaných s komunistickým režimem a KSČ) a na protest někteří jeho členové odcházejí.

AKTUÁLNĚ. Český svaz bojovníků za svobodu. Zpravy.aktualce.cz [online]. [cit. 2020-04-27]. Dostupné na: <https://zpravy.aktualne.cz/cesky-svaz-bojovniku-za-svobodu/l~i:keyword:85209/?offset=20>.

Oficiální webová stránka ČSBS dle dostupných zdrojů neexistuje.

¹⁷⁹ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), úmrtní list Josefa Cukra.

¹⁸⁰ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), výstřížek z novin (Deník) ze dne 16. září 2014, autor článku: Ivo Chrástecký.

následovně: „*Utrpení je skutečnost, kterou musí člověk přijmout. Tomu neunikne. Je to záležitost duchovního života. Síla člověka je v tom, že dovede přijmout všechno, co život přináší, ať už dobré nebo zlé. V exerciciích sv. Ignáce se říká: ‚Nebudu si volit to nebo ono, vše bude k cti a slávě Boží.‘ Je třeba zaujmout poměr k situaci kolem nás a od toho se pak všechno odvíjí.*“¹⁸¹

Má práce má být nápomocna, aby se nezapomnělo na výjimečného člověka a „statečného bojovníka“, jak jej nazval ve svém článku jeho bývalý student a přítel Ing. Karel Voplakal. Nabízí se otázka, jak je vůbec možné, že by Josef Cukr vůbec nepocíťoval strach, jak říká v téměř všech rozhovorech, ze kterých jsem čerpala. Nejednoho může napadnout, že postoj Josefa Cukra byl jen jakousi pózou. Dle mého názoru by ovšem tato interpretace byla naprosto mylná, jak mimo jiné dokazuje celá řada současných mladších spolubratrů jezuitů, na které měly jeho životní postoje hluboký vliv. Nemám nyní na mysli pouze, čím vším musel projít a způsob, jakým se vyrovnával s těžkostmi, ale o čem (dle svých slov) nepochyboval a sice, že je jezuita, že je kněz, ať se nacházel kdekoli. Nicméně si troufám tvrdit, že páter Josef Cukr není zajímavý jen z hlediska historie, ale i psychologie (možná i antropologie), při hledání odpovědi na otázku, jak se člověk může zbavovat strachu v situacích ohrožení života, v čemž určitě nebyl Josef Cukr jediný.

Pro mě osobně, jakožto pro mladého člověka, důkazem jeho statečnosti není jen jeho nadhled, který jej provázel všemi životními obdobími, (vč. nespravedlivého věznění, šikanování a mučení), ale způsob, jakým Josef Cukr přijal svůj život, což pro mě dokazuje jeho pozdější činnost v Bohosudově od druhé poloviny šedesátých let. Ráda bych na tomto místě zopakovala slova, která jsem již ve své práci použila, aby má úvaha byla zřetelnější. „*Když jsem nemohl kázat, mluvit s lidmi, protože tady přede mnou venku plivali, musel jsem dělat opraváře. Bylo to nejlepší kázání.*“¹⁸²

Přestože dlouhé období svého života nežil v jezuitské komunitě, byl jezuitou do všech důsledků. Zde bych ráda stručně vyjmenovala některé prvky ignaciánské spirituality, jež jsou na páteru Cukrovi patrné, a díky nimž je (nejen) pro současné členy Tovaryšstva Ježíšova „živou učebnicí“. Za prvé šel a působil, kam byl poslán bez jakékoli zahořklosti, za druhé dokázal přizpůsobit svou kněžskou službu okolnostem, ve kterých se nacházel, za třetí svým pojetím kněžského života dokázal být i pro společnost přínosným, což je patrné zvláště

¹⁸¹ Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, Josef Cukr (1993–2014), výstřižek z *Katolického týdeníku*, č. 45, Praha: Katolický týdeník, 1999. (Rozhovor vedl Ondřej Tuček.)

¹⁸² Tamtéž.

z hmotného i duchovního odkazu, jaký zanechal v Bohosudově, a za čtvrté u něj můžeme vidět vnitřní nadšení pro osobní pravdivost i za cenu nepříjemností a potíží.

Chtěla jsem v mé práci konfrontovat vzpomínky Josefa Cukra a pamětníků s dochovanými archiváliemi, kterých bohužel (vyjma rozhovorů) nebylo mnoho a v některých časových obdobích zcela chybí. Například absence jakékoli zmínky v Archivu bezpečnostních složek z období nacistické okupace (v období Protektorátu), kdy se účastnil nacistického odboje.

Podobně se mi nepodařilo zjistit více o období mezi propuštěním v roce 1960 a nástupem do Bohosudova na místo duchovního správce v roce 1968.

Další informace, další bádání a ověřování by si zasloužilo případné zapojení ministrů Krejčího a Hrubého (o kterých se Josef Cukr zmínil) do protinacistického odboje. Otázkou zůstává, zda je Cukrova verze možná a pravděpodobná, nebo zda se z jeho strany jednalo o omyl.

Podobná situace nastala u postavy Rolanda Seidla, o kterém se mi rovněž nepodařilo získat více informací, a tak lépe pochopit, jakou úlohu v Cukrově životě hrál.

Nejen mezi spolubratry, ale i v Bohosudově na Josefa Cukra stále vzpomínají. Otec Václav Dlapka vzpomíná, že když měl v roce 2013 připravit expozici „[...] *Martyrion pod velehradskou bazilikou, jsme odebírali prst z různých míst utrpení za totalit 20. století. Scénář nás zavedl i do Bohosudova, kde nám jméno P. Cukra otevíralo všechny dveře, bylo očividné, jak hlubokou brázdou zde otec Cukr v srdcích svých blízkých i vzdálenějších spolupracovníků vyoral.*“¹⁸³

¹⁸³ P. Václav Dlapka (1963). Jezuita a blízký přítel. V současné době působí na Velehradě. Velehrad 17. 4. 2020 (rozhovor pomocí e-mailové korespondence).

10 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Archiv České provincie Tovaryšstva Ježíšova, fond Josef Cukr (1993–2014):

Bohosudov – fotografie, vlastní poznámky, fotografie

Fotografie

Josef Cukr (1993–2014) – korespondence, výstřižky novin, vlastní poznámky, deník z exercicií 1976, osobní doklady, vyznamenání, fotografie

Archiv bezpečnostních složek:

Sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V): arch. č. **V-930 KV**;

Sbírka Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR): arch. č. **KR-934931 MV**;

Sbírka *Objektové svazky (OB)*: dílčí informace ve svazcích:

- arch. č. **OB-174 HK*** (téma svazku „Řády a kongregace ŘKC“);
- arch. č. **OB-1884 MV*** (téma svazku „Církevní středisko Königstein“);
- arch. č. **OB-1937 MV*** (téma svazku „Doly“);
- arch. č. **OB-1954 MV*** (téma svazku „Řeckokatolická církev“);

VOPLAKAL, Karel. *Statečný bojovník. Jezuité*. Praha: Vydává Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2019, XXVIII, č. 4, 37–40.

HAVLÍČEK, Petr. *Dobrodružství „Jeho Sladkosti“*. Jezuité. Praha: Vydává Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova, 2007, XVI, č. 1, 37–40.

Nekrologium České dominikánské provincie vedené od jejího obnovení v roce 1905. Vydala Česká dominikánská provincie, Praha 2015 [online]. Dostupné z:

<http://op.cz/download/NekrologUnor2015.pdf>

Obecní kronika města Boršic 1941–1950 [online]. Dostupné z: <http://www.borsice.cz/obci/historie/kronika-obce-borsice/kronika-1941-1950/>

BUBEN, Milan M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích: Řeholní klerikové (jezuité)*. III. díl/4. svazek. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-443-2.

Ústav pro studium totalitních režimů, Sbírka rozhovorů – oddělení dokumentace ÚSTR, rozhovor s p. Josefem Cukrem (dokumentace k rozhovoru s p. Josefem Cukrem).

Neznámí hrdinové, Dělník slova i lopaty. TV, ČT1, 20. listopadu 2019. Dostupné z:
<https://www.ceskatelevize.cz/porady/10204458965-neznami-hrdinove/210452801390004/>

Rozhovory s pamětníky:

Ing. Karel Voplakal CSc. – blízký přítel a bývalý student církevního gymnázia
v Bohosudově

P. Petr Prádka – od roku 2018 provinciál Tovaryšstva Ježíšova v ČR

- Václav Dlapka – kněz, jezuita, v současné době působí na Velehradě

CUHRA, Jaroslav. KSČ, stát a římskokatolická církev (1948–1989). Soudobé dějiny. Praha:
Vydává Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, 2001, roč. 8, č. 2–3, str. 267–293.

ROKOSKÝ, Jaroslav. Amnestie 1960. *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů*.

Praha: Ústav pro studium totalitních režimů České republiky, 2011, roč. 5, č. 1, s. 36–54.

Dostupné na: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1101/036-054.pdf>

STŘÍBRNÝ, Jan. *Církev a náboženský život za nacistické okupace*. In: MACH, Jiří.

Vlastenectví, církev a společnost v proměnách 19. a 20. století. Příspěvky z konference konané na počest dvoustého výročí narození vlasteneckého kněze a regionálního historika Josefa Mnohoslava Roštlapila dne 15. září 2009 v Dobrušce. Dobruška: Město Dobruška, 2009 s. 93-142. ISBN 978-80-254-5633-0.

STŘÍBRNÝ, Jan. *Církevní politika v protektorátu*. Jan Stříbrný. In: *Krize, válka a nový začátek. Československo a Rakousko v letech 1933-1948*. Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., 2017 s. 123-139.

BALÍK, Stanislav a HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 399 s. ISBN 978-80-7325-130-7.

BRÁZDIL, František. *Jezuité na Velehradě: příchod Tovaryšstva Ježíšova na Velehrad a jeho působení do druhé světové války: (historickopravní pojednání)*. 1. vyd. Svitavy: Trinitas, 2005. s. 149. ISBN 80-86885-01-1.

ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. Vyd. 2. Praha: Hart, 2002. 264 s. ISBN 80-86529-30-4.

- DOLEŽAL, Miloš. *Proti zlému krompáč a lopata*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. 195 s. Rozhovory. ISBN 80-7195-005-X.
- CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Tereziánské ghetto*. 1. vyd. Praha: V ráji, 2005. 54 s. ISBN 80-86758-18-4.
- IGNÁC Z LOYOLY. *Duchovní cvičení*. Překlad Robert Kunert. 2., rev. vyd., (V nakl. Refugium 1.). Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002. 141 s. Societas; 10. ISBN 80-86045-85-4.
- JANEČKOVÁ, Eva. *Proces s protektorátní vládou*. 1. vyd. Praha: Libri, 2012. 254 s. Otazníky našich dějin. ISBN 978-80-7277-502-6.
- Jezuité v historickém přehledu*. Vyd. 1. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2002. 61 s. Societas; 9. ISBN 80-86045-83-8.
- KYRALOVÁ, Marie a IGNÁC Z LOYOLY. *Ignác z Loyoly*. Překlad Věra Čápková. 1. vydání. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1992. 149 stran. ISBN 80-7113-061-3.
- MARTIN, James. *Jezuitský návod (téměř) na všechno*. Překlad Františka Böhmová. V Praze: Karmelitánské nakladatelství, 2018. 414 stran. ISBN 978-80-7195-922-9.
- PAVLÍK, Jan. *Budou vás vydávat soudům: dějiny české provincie v době komunistického útlaku v letech 1950-1990*. Praha: Societas, 1995. 225 s.
- PAVLÍK, Jan. *Vzpomínky na zemřelé jezuitu, narozené v Čechách, na Moravě a v moravském Slezsku od roku 1814*. Vyd. 1. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2011. 798 s. Čeští jezuité; sv. 27. ISBN 978-80-7412-067-1.
- SADÍLEK, Jakub František. *Studium teologie v české františkánské provincii ve 20. st. (sonda do dějin české teologie)*. Praha, 2006. Diplomová práce. Karlova Univerzita v Praze, Katolická teologická fakulta.
- VLČEK, Vojtěch. *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel: rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948-1989*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. s. 31–49. ISBN 80-7192-688-4.

VLČEK, Vojtěch. *Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948-1964*. 1. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004. 597 s., [46] s. obr. příl. ISBN 80-7266-179-5.

10.1 INTERNETOVÉ ZDROJE

https://www.sgv.cz/?ukaz=18_historie_skoly&IdMenu=18&grafika=0

<http://www.trestni-rizeni.com>

<https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1101/036-054.pdf>

<http://www.krupka-mesto.cz/mesto-krupka-v-datech/ms-1227/p1=1227>

<http://www.jesuit.cz/index.php>

<https://www.pamatnik-terezin.cz/>

<http://op.cz/download/NekrologUnor2015.pdf>

<https://www.kpv-cr.cz/>

11 PŘÍLOHY

11.1 OTÁZKY NA PAMĚTNÍKY

P. Petr Prádka SJ – 12. 3. 2020

1. Kdy jste se poprvé setkal s P. Josefem Cukrem?
2. Co je podle Vás základem ignaciánské spirituality a jak se projevuje u členů jezuitského řádu?
Vnímali jste z vlastní zkušenosti něco ze zmíněného na P. Josefu Cukrovi?
3. Vyprávěl Vám někdy své zkušenosti, které prožil během války?
4. Otázky vyplývající z rozhovoru ÚSTT
 - Když se mladý muž, jakým byl i Josef Cukr, rozhodl vstoupit k jezuitům, jaké kroky by jej obvykle čekaly, kdyby nedošlo k válečným událostem?
A jak tento systém válka narušila?
Prý musel jít do noviciátu někam za Prahu, netušíte, co tím myslel?
 - Co se stalo s prostory u sv. Ignáce v Praze za Protektorátu?
 - Jezuité potom šli do strahovského kláštera. Jaký byl hlavní důvod? (Jinak řečená předchozí otázka.)
 - Co patřilo mezi důvody, že byl P. Cukr zatčen gestapem? Šíření encykliky papeže Pia, špionáž?
 - Není mi jasný příběh, který vyprávěl, že nějaký jeho spolubratr jezuita chodil za nějakou starší paní, která hrnkem přes zeď poslouchala gestapo a pak byla možnost ostatní varovat před zatčením. Vyprávěl Vám někdy o tom?
 - Pobyt na Strahově neměl dlouhého trvání, neboť jezuité odmítali (všichni/někteří) dávat všem členům NSDAP rozhřešení. Jak to bylo?
 - V době, kdy proběhla tzv. Akce K byl Josef Cukr na Hostýně kvůli nějaké aprobaci. Nevíte, o co šlo a v jakém časovém rozmezí tam pobýval?
 - Po tzv. Akci K byl Josef Cukr převezen do Bohosudova. Zmínil se Vám někdy o tom, co se dělo dál?
5. Jaké máte zkušenosti s Bohosudovem?

Ing. Karel Voplakal CSc. – 13. 3. 2020

1. Kdy jste se poprvé setkal s P. Josefem Cukrem?
2. Co Vás první napadne, když se zmíní Bohosudov?

3. Jakou úlohu měl na škole v Bohosudově P. Josef Cukr? (Co byl náplní jeho činnosti?)
4. Jaké máte vzpomínky na P. Josefa Cukra?
5. Co je podle Vás základem ignaciánské spirituality a jak se projevuje u členů jezuitského řádu? Vnímali jste z vlastní zkušenosti něco ze zmíněného na P. Josefu Cukrovi?
6. Jaké osudy potkaly Bohosudov, než tam přišel P. Cukr?
7. Vyprávěl Vám někdy své zkušenosti, které prožil během války? (Terezín, tyfus, soud, který s ním proběhl.)
8. Po tzv. Akci K byl Josef Cukr převezen do Bohosudova – internačního tábora, odkud pak byl převelen do PTP. Zmínil se Vám někdy o událostech, které následovaly? (Zatčení, odsouzení za špionáž, pobyt hned v několika věznicích atp.)
9. Vyprávěl Vám někdy, co dělal, když ho propustili na amnestii v roce 1960?
10. Napsal jste o P. Josefu Cukrovi vzpomínkový článek do jezuitského časopisu, kde jste Josefa Cukra „pojmenoval“ jako Statečného bojovníka. V čem se podle Vás nejvíce projevovala jeho statečnost?

P. Václav Dlapka SJ – 17. 4. 2020

1. Kdy jste se poprvé setkal s P. Josefem Cukrem?
2. Jaké máte vzpomínky na P. Josefa Cukra?
3. Jaký podle Vás byl?
4. Co je podle Vás základem ignaciánské spirituality a jak se projevuje u členů jezuitského řádu? Vnímali jste z vlastní zkušenosti něco ze zmíněného na P. Josefu Cukrovi?
5. Vyprávěl Vám někdy své zkušenosti, které prožil během války? (Terezín, tyfus, soud, který s ním proběhl.)
6. Vzpomenete si, jak otec Cukr reagoval na změny po II. vatikánském koncilu? Jestli se před Vámi o něčem takovém zmiňoval.
7. Jak vypadal jeho všední den – v době kdy již byl na Velehradě?
8. Vyjadřoval se někdy k aktuální politice? (V době, kdy byl na Velehradě, případně zpětně na období normalizace.)
9. Zažil jste ho, když ještě působil v Bohosudově? Máte nějaké vlastní zkušenosti s Bohosudovem?

11.2 PŘEHLED DŮLEŽITÝCH DAT V ŽIVOTĚ P. JOSEFA CUKRA

2. leden 1917: Narozen v Boršicích u Uherského Hradiště

1928–1936: Gymnazijní studium na Velehradě

- 1936: Maturita v Kroměříži
- Únor 1936: Změna jména z německého Zucker na Cukr

1936–1938: Noviciát v Benešově u Prahy

1938–1941: Studium filozofie na Institutum philosophicum Pragae v Benešově u Prahy

1941–1942: Vychovatel na Papežském ústavě Velehrad

1942–1944: Studium teologie na Studium Catholicum Pragae

1944: Zajištěn gestapem, uvězněn v Terezíně a následovně na Pankráci, 5. května 1945 propuštěn.

1945–1947: Dokončení studia teologie na Heythrop College, Chipping Norton, Oxon

- 1946: kněžské svěcení
- 3. srpen 1947: primice

Od 1. září 1947: Prefekt chlapeckého semináře v Bohosudově

1949–1950: Třetí probace na Hostýně

14. duben 1950: Internace Státní bezpečností v Bohosudově

Od 4. září 1950: Služba u PTP (Komárno, Hájniky)

- 1951: Nováky, Šumava, Podbořany, Plavecké Podhradie

18. červenec 1952: Zatčen Státní bezpečností

5. prosinec 1952: Odsouzen na jedenáct let vězení

12. / 13. květen 1960: Propuštěn na amnestii

Květen 1960–31. srpen 1968: Hledání zaměstnání, dělnické práce, úraz po pádu ze střechy.

1. září 1968–2001: Duchovní správce v Bohosudově

- 20. srpen 1990: Soudně rehabilitován
- 1. leden 1993: Obnovení činnosti biskupského gymnázia, odchod do kněžského důchodu
- 28. říjen 1999: Státně vyznamenán prezidentem Václavem Havlem

2001–2014: Pobyť na Velehradě

- 14. listopad 2013: Udělení Ceny Václava Běndy za zásluhy v boji za svobodu a demokracii
- 26. červen 2014: Zemřel

- 2. červenec 2014: Pohřben na Velehradě
- 18. září 2014: Odhalení pamětní desky pateru Josefu Cukrovi v prostorách místního gymnázia